

בעזרת השם יתברך

קונטרס

לשון קדשו

דברות קודש של כ"ק מרן אדמו"ר רבן של ישראל

רבינו יואל טייטלבוים זללה"ה

אבדק"ק סאטמאר יע"א

וגאב"ד עיה"ק ירושלים תובב"א

סעודה שלישית

ראה תשב"ז (חלק ב)

בעיר שערץ ספרינגס נ"י.

וְהָיָה הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה'

• למה העלימה התורה את מקום המקדש • פלוגתא אם ארץ סיחון
ועוג הוא מכלל נחלת ארץ ישראל • טעם שלא אמרו שירה על מפלת
סיחון ועוג עד שבא דוד • נמרא: דאג נתקנא בְּדוֹד, עבור שוכה למצוא
מקום המקדש • ידעו בנבואה שבמקום המקדש לא עבדו עבודה זרה
• כסא דוד ומלכותו מקושר עם בנין ירושלים • לאחר החורבן היה
מקום המקדש ביד הרומיים, ומן שנת ד"א תתק"ג ביד הישמעאלים •
זוהר הק': טעם שמקום המקדש הוא ביד הישמעאלים בסוף הגלות • אין
רוצין ליטול הבחירה מן השמים, ובפרט מזרע ישראל • 'מזמור' לְאֶסֶף
על אשר באו 'גוים' בְּנִחְלָתָךְ, ולא הרשעו ישראל • ביאור נוסח התפלה:
וְעֵינֵינוּ תְּרַאֲנֶנָּה מְלֻכְתְּךָ וְגו' על ידי דוד מְשִׁיחַ צִדְקָךְ

נעתקו בלשון אידיש

בהוספת ביאורים והערות

להבנת הענין

שנת תשפ"ג לפ"ק

לשון קדשו:

929-522-1515

ארץ ישראל: 072-3275205

ענגלאנד: 0330-350-3110

פּעקס: 718-650-2970

דרוק 1 דערנאך 948 צו הערן די רעקאָרדינגס. פאר הערות דרוק 3

ברוקלין: 718-298-4641

ארץ ישראל: 072-3333419

16→5→427.2

קול אוצר יהודה

• ברכת מזל טוב •

הר"ר געצייל בערגער (בן הוד"ר בעיש מלאנדאן) שליט"א
לאירוסי בנו החתן שלום צבי נ"י - עב"ג בת
הרה"ג ר' מנחם צבי גרינבליים שליט"א רב דביהמ"ד העול"ג י.

הרה"ג ר' משה יחזקאל לויפער שליט"א אב"ד וויזניק
לאירוסי בתו - עב"ג החתן חיים שלמה נ"י
בן הרה"ג ר' דוד הורוויץ שליט"א

הר"ר יעקב אליעזר שווארטץ הי"ו
לרגל הולדת בתו הבכורה למז"ט
וזמנן גרמא להכיר לו טובה על הערותיו הנכונות מידי שבוע
בברכת: מערכת לשון קדשו

הר"ר משה יחזקאל בראך הי"ו
לאירוסי בנו החתן מרדכי אהרן נ"י
עב"ג בת הר"ר יהוסף יצחק קאהן הי"ו

זכות וברכת רביה"ק ז"ע יחול על ראשם, שיזכו לרוות רב נחת וקדושה מכל יוצאי חלציהם בשפע רב עד בלי די

• יהם יעלו לזכרון •

לעילוי נשמתו המהורה של רבינו הקדוש אור העולם, מאיר עיניהם ולבם של ישראל
מרן יואל בן מרן הגה"ק חנני' יום טוב וצוקללה"ה
נסתלק לגנוי מרומים ביום כ"ו אב תשל"ט

זכות
הקונטרס
לרגל יומא
דהילולא

לזכות קלוניםמס קלמן בן שינדל העניא זז' שבע בריינדל בת יהודית ויוצ"ח לפנסה ולהצלחה בכל ענינים ולכוונ"ט

הרה"ח מגוע קדושים, מלא אמונה ויראת שמים, תלמיד
רביה"ק ז"ע והגה"צ מהר"ם בריסק מטאשנאד ולה"ה
רבי מרדכי ב"ר מנחם צבי ז"ל גראם
נפטר כ"ט אב תש"ג

הרה"ח המופלג, ירא שמים, דיבוריו באמת ובאמונה,
השכים והערב לתורה, שאפתו היתה לילך בדרך הישן,
רבי יום טוב ליפא ב"ר שלום ז"ל ווייס
נפטר כ"ח אב תשע"ג

האשה החשובה והכשירה, אשה יראת ה',
בעלת צדקה וטובות לב, גמלה חסד בסבר פנים יפות
מרת פערל ע"ה ב"ר יוסף מרדכי ז"ל
אשת הרה"ח ר' יצחק זאב וויינשטאק הי"ו
נפטרה כ"ו אב תשפ"ב

האשה החשובה והצנועה אשה יראת ה' בת קדושים
זכתה לעשות בגני קדש למרן רביה"ק ז"ע
מרת אסתר ע"ה בת הרה"ג ר' משה מנחם הלוי ז"ל
אשת הרה"ח ר' אברהם יצחק סאנרעל ז"ל
נפטרה כ"ד אב תש"פ

הרה"ח איש החסד וכביר המעש, בפעולות חובקות ורועות עולם לנצרכים בכל ציוי תבל, נתעלה במעלות רמות
בדויותו רחם וחנן על הבניות, ופעל להרבות אהבת חנם ושלים בעולם, לימד והפעיל אחרים לעשות צדקה וחסד
רבי חיים דוב ע"ה מייזעלס בן הרה"ח ר' חנני' יו"ט שליט"א - נפטר ח"י אב תשפ"ג
ובחייתו דבוק לתורת רביה"ק ז"ע נטל על עצמו בתקופה הראשונה לישא בעול ההדפסה וההפצה בעיר וויליאמסבורג יצ"ו
המקום ינחם את כל המשפחה החשובה בתוך שאר אבילי ציון ירושלים, ובפרט בנו החשובים שסייעו בידו
המשתתפים בצערם - מערכת לשון קדשו

נחמו
נחמו

ברכת מזל טוב

הר"ר אברהם אלי' פריעדמאן הי"ו

מנהל שמעון דבר ה'

לרגל הולדת בנו למז"ט

יובה להבנים בביתו של אברהם אביו בעתו ובזמנו ולגדלו לתורה לחופה ולמע"ט

כו

קושיות ודקדוקים בפסוק אל המקום אשר יבחר ה'

קושיא יח

הרמב"ם מוקשה, למה העלימה התורה ולא גילתה את מקום המקדש

[ולא תעשון כן לה' אלקיכם, כי אם אל המקום אשר יבחר ה' אלקיכם מפל שבטיכם לשום את שמו שם, לשכנו תדרשו ובאת שמה].

יח) דא איז דא א גרויסע קשיא, [וואס] דער רמב"ם פרעגט עס אין ספר המורה.
[דהנה] מילא [דאס] ווייסט מען דאך [דמה שנאמר כמה פעמים בפרשתן אל המקום אשר יבחר ה'] דאס גייט דאך אויף ירושלים, אויפן מקום המקדש, כי אם אל המקום [אשר יבחר וגו'].

[און דער] לשכנו תדרשו גייט ארויף אויף [משכן] שילה^א, דאס איז [דער לשון] לשכנו.
[ועל כל פנים קאי הכל] אויפן מקום המקדש.

פרעגט ער א קשיא, וואס עפעס האט די תורה הקדושה באהאלטן [ולא גילתה היכן המקום], ס'שטייט עפעס אזוי באהאלטן, [ונאמר רק בלשון סתום] המקום אשר יבחר, ווי גלייך איך ווייס נאכנישט [וואו דאס פלאץ וועט זיין].

[והלא באמת] מ'האט דאך געוואוסט אז דאס איז ירושלים, דאס איז דאס מקום המקדש, [שהרי] אברהם אבינו האט נאך דארטן מקריב געווען יצחק'ן אויף דער עקיפה אויפן הר המוריה, [ושם נאמר (וירא כב, יד) ויבא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה אשר יאמר היום בהר ה' יראה], די תורה הקדושה האט [שוין] געזאגט ירושלים, דאס ווייסט מען דאך [אז] מ'האט 'דאס' געמיינט, מ'האט נישט געמיינט עפעס אנדערש^ב.

[וואס כן] וואס דארף מען רעדן עפעס א באהאלטן לשון, 'המקום אשר יבחר'. פארוואס זאגט מען נישט ארויס ירושלים, דעם מקום המקדש, [אז] 'דאס' איז עס. פארוואס האט די תורה הקדושה עס באהאלטן, מ'רעדט אזוי באהאלטן. אזוי פרעגט דער רמב"ם.

כו

ג' תירוצי הרמב"ם – על קושיא יח

און דער רמב"ם זאגט דריי תירוצים:

^א כמבואר ברש"י (יב, ה): לשכנו תדרשו. זה משכן שילה.

^ב וכמו שפירש ברש"י שם: ה' יראה. פשוטו כתרומתו [הכא יתון פלחין דריא], ה' יבחר ויראה לו את המקום הזה להשרות בו שכינתו ולהקריב כאן קרבנות.

^ג ועיין להלן בהערה עא מדברי רבינו בדרשת הושענא רבה תשכ"ח ז"ל: [והגם] מ'האט דאך געוואוסט פון אברהם אבינו נאך, וואו דאס פלאץ איז [שהוא בהר המוריה]. נאר 'פונקטליך במכוון' האט מען נישט געוואוסט [וואו דאס איז].

^ד בספר המורה (ח"ג, פרק מה): וידוע שעובדי עבודה זרה היו מכוונים לבנות היכליהם ולהעמיד צלמיהם במקום הגבוה שימצא שם, על ההרים הגדולים (בפרשת יב, ב), ולזה בחר אברהם אבינו ע"ה הר המוריה, בהיותו הגבוה שבהרים אשר שם, ופירסם שם יחוד האלוהים. ויחוד המערב, שקודש הקודשים במערב, והוא ענין אמרם (כבא בתרא כה.) שכינה במערב, ובארז רבותינו ז"ל בגמרא יומא (כח:) שאברהם אבינו ייחד המערב, רצוני לומר בית קדש הקדשים. וסיבת זה אצלי, שמפני שהיה הדעת המפורסם אז בעולם, עבודת השמש וכו', אין ספק שבני אדם היו כולם פונים למזרח, ומפני זה פנה אברהם אבינו למערב בהר המוריה, רצוני לומר במקדש, עד שישים אחריו לשמש וכו'. וואס ספק אצלי גם כן, שהמקום אשר ייחדו אברהם בנבואה, היה ידוע אצל משה רבינו, ואצל רבים, שאברהם צוה אותם שיהיה זה בית עבודה, כמו שבאר המתרגם [בפסוק ויבא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה אשר יאמר היום בהר ה' יראה], ואמר ופלח וצלי אברהם תמן באמרא ההוא, ואמר קדם ה' הכא יתון פלחין

- דער רבינו בחיי ברענגט זיי דא אויך^ה, די אַלע דריי תירוצים. ער ברענגט עס טאָקע בשם הרמב"ם אין ספר המורה.
און [אזוי] אנדערע מפרשים^י, [און] דער ש"ך על התורה, ברענגען עס אַלעס פון דאָרטן. -

כח

תירוצ' א': כדי שלא יחזיקו בו האומות וילחמו עליו מלחמה חזקה, ותרבה המריבה וההריגה בין האומות
איין תירוצ זאָגט ער, מ'האָט נישט געוואָלט מַגְלָה זיין, [ווייל] ווען מ'העט גיווען
געוואוסט, העטן זיך אַלע אומות גיווען געקריגט דערויף, העט גיווען געווען אַ
גרויסע מְהוּמָה און גרויסע מְלַחְמוֹת [בין האומות, ווייל] יעדער העט עס געוואָלט האָבן.

כט

תירוצ' ב': כדי שלא יפסידוהו האומות שהיה המקום בידם, וישחיתוהו בכל מה שהם יכולין
דעם צווייטן תירוצ [זאָגט ער, ווייל] די אומות [יושבי הארץ שהי' המקום בידם עתה] העטן
זיך גיווען פאַרלייגט זיי זאָלן עס מְקַלְקֵל זיין, [צו] אינגאנצן מְשַׁחֵת זיין דעם מקום.

ל

תירוצ' ג': כדי שלא שלא כל שבט היותו בנחלתו ולמשול בו, והיה נופל המחלוקת והקטטה בבני ישראל
[און] דער דריטער תירוצ, [ווייל] די שְׁבָטִים העטן זיך גיווען געקריגט, [ווייל] יעדער
העט עס גיווען געוואָלט האָבן [בנחלתו].
אזוי זאָגט דער רמב"ם אין ספר המורה, [און] זיי ברענגען עס אַלע.

לא

מה שעדיין קשה לתירוצ' חנ' של הרמב"ם
ובְּעֵנֵי - דער אָמֶת - האָב איך נישט פאַרשטאַנען [תירוצי הרמב"ם, דלאורה] ס'איז
נישטאָ [דערין] כְּדִי הַסְפָּקָה, ס'איז נאָכנישט מְסַפִּיק ס'זאָל זיין פאַרענטפערט די קשָׁיָא.

דְּרָא וגו'. ○ ואשר לא התבאר בתורה, ולא נזכר 'בפרט', אבל רָמַז אליו ואמר [המקום] אֲשֶׁר יִבְחַר ה' וגו', יש בו
אצלי שלש חכמות. האחת מהן, שלא יחזיקו בו האומות וילחמו עליו מלחמה חזקה, כְּשִׁדְעוּ שוה המקום מן
הארץ הוא תכלית התורה. והשנית, שלא יפסידוהו מי שהוא בידם עתה, וישחיתוהו בכל יכלתם. והשלישית
והיא החזקה שבהם, שלא יבקש כל שבט היותו בנחלתו ולמשול בו, והיה נופל עליו מן המחלוקת והקטטה,
כמו שנפל בבקשת הכהונה. ולזה באה המצוה שלא יבנה בית הבחירה אלא אחר הקמת מלך, עד שתהיה
המצוה לאחד, ותסתלק המחלוקת, כמו שבארנו בספר שופטים (שבספר משנה תורה, ה' מלכים א, א-ב).

^ה ברבינו בחיי (יב, ה): כי אם אַל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹקֵינוּ מִכָּל שְׁבָטֵינוּ. המקום הזה הר המוריה הוא, והיה
נודע ומפורסם באומות [מקום הר המוריה], כי ידעו מעלתו בקבלה, אין צריך לומר ישראל במדבר, שהיו יודעין
זה מן האבות, בהיות שם עקידת יצחק. ○ ומה שסתם הכתוב המקום הזה, ולא אמר בפירוש שהוא הר המוריה
הנודע והמפורסם לכל, כתב הרמב"ם ז"ל בספר המורה כי העלמת המקום לשלושה ענינים. האחד אילו ידעו
האומות כי שם התפילה מקובלת, והקרבנות שם לרצון, ירצו כל אומה ואומה להחזיק בו, ותרבה המריבה
וההריגה בין האומות. והשני, כי הכנענים יושבי הארץ, אילו היו יודעין כי ישראל עתידין לירש את ארצם
ולעבוד ה' יתברך ולהקריב קרבנותיהם באותו מקום, היו משחיתים אותו בכל מה שהם יכולין. והשלישי, כי היו
השבטים מריבים זה עם זה, כל אחד ואחד מבקש שיהיה המקום ההוא בנחלתו, ותפול המריבה והמחלוקת
ביניהם כמו שנפלה בבקשת הכהונה. ולכך העלים וסתם הכתוב המקום הזה ולא פרסמו, ואין צריך לומר
האומות, כי אפילו ישראל לא ידעוהו, כי אף על פי שידעו הכל מעלתו של הר המוריה לא היו יודעין כי הוא
המקום אשר יבחר ה'.

^י כגון האברבנאל, ועיין בכלי יקר (יב, ד).

^י בש"ך על התורה (יב, יא): וְהָיָה הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' וגו'. כתב רבינו בחיי ז"ל על שם הרמב"ם ז"ל בספר
מורה, זה לשונו, העלמת המקום היה לשלושה ענינים וכו' (וכבר הועתק הלשון לעיל), עד כאן. ○ ואפשר עוד
לומר שְׁמָה שנועל המקום, כדי להבדיל בעיניהם, וכדי לתת להם שכר על כל דיבור ודיבור, כמו שאמר לאברהם
(וירא כב, ב) על אחד הָהָרִים, ולא פירש לו איזה הוא.

לב

מה שכתב שהיו השבטים מרובים על זה, קשה דהתינח למאן דאמר דירושלים לשבטים נתחלקה, אבל למאן דאמר דירושלים לא נתחלקה כלל, אם כן על מה יריבו עליה

קודם 'דער' תירוצ וואָס ער זאָגט, דעם דריטן תירוצ, אַז די שְׁבִיטִים העצן זיך גיווען געקריגט.

קודם, דאָס איז דאָך נאָר גוט נאָר לויט דעם מאָן דאמר וואָס ער לערנט ירושלים לשבטים נתחלקה¹¹. [אָבער] דער וואָס ער לערנט ירושלים איז 'נישט' לשבטים נתחלקה¹², האָט מען דאָך עס נישט צוטיילט [בכלל], ס'איז נישט געווען [בנחלת שבט מיוחד], ס'האָט נישט גיקערט קיינעם.

לג

ועוד קשה, דהלא כל החלוקות שבארץ היו על פי הגורל ובאורים ותומים ורוח הקודש, ואם כן האיד שייך לייב עליה

צווייטנס, וואָס הייסט מ'העט זיך גיווען געקריגט.

[והלא] ס'איז דאָך געווען [כל חלוקת הנחלות] על פי גוֹרָל, [און] דער אַוִירִים וְתוֹמִים. [און] דער גורל אַליין האָט געשריגן איך קער צו 'דעם'.

נְסִי נְסִים איז דאָך געשען ביי דער חלוקת האָרץ.

דריי זאָכן שטייט איז געווען, עַל פִּי גוֹרָל [שטרף בקלפי], און דער גוֹרָל [אַליין] האָט געזאָגט¹³, [וכדכתיב] עַל פִּי הַגּוֹרָל תִּחְלַק נַחֲלָתוֹ בֵּין רֵב לְמַעַט (כו, נו), און דער אַוִירִים וְתוֹמִים איז געווען, [ועל פיהם] האָט מען צוטיילט.

¹¹ כמבואר בגמרא יומא (יב.) [וכן הוא בגמרא מגילה (כו.)]: והתניא [ונתנית נגזע צרעת בבית ארץ] [אֶחָזְתְּכֶם] (מצורע יד, לה), אֶחָזְתְּכֶם מטמאה בנגעים, ואין ירושלים מטמאה בנגעים [פירש"י: דלאו אחודה היא, כדאמרינן לקמן דסבירא ליה להאי תנא לא נתחלקה ירושלים לשבטים, ולא נפלה בגורל לא ליהודה ולא לבנימין], אמר רבי יהודה אני לא שמעתי [שלא היה מטמא] אלא מקום מקדש בלבד [משום דבית של קודש הוא, וגבי נגעים וכא אָשֶׁר לוֹ הַבֵּית בעינן, אבל ירושלים מיטמא בנגעים, דסבר נתחלקה לשבטים ואחזתכם קרינא ליה. קתני מיהת לרבי יהודה דאית ליה נתחלקה לא שנו אלא מקום מקדש, אבל] הא בתי כנסיות ובתי מדרשות [שבה] מיטמאין [כשאר בתי העיר, ואף על גב דשל כרך הווא], אמאי, הא דכתיב הוּא, אימא אמר רבי יהודה אני לא שמעתי אלא מקום 'מקדש' בלבד [אף בתי כנסיות משמע]. ◦ במאי קא מיפלגי, תנא קמא סבר ירושלים לא נתחלקה לשבטים, ורבי יהודה סבר ירושלים נתחלקה לשבטים. ובפלוגתא דהני תנאי, דתניא מה היה בחלקו של יהודה, הר הבית הלשכות והעזרות, ומה היה בחלקו של בנימין, אולם והיכל וביית קדשי הקדשים, ורצועה היתה יוצאה מחלקו של יהודה ונכנסת לחלקו של בנימין ובה היה מזבח בנוי, ובנימין הצדיק היה מצטער עליה לבלעה בכל יום, שנאמר (ברכה לג, יב) חָפֵץ עָלָיו כֹּל הַיּוֹם, לפיכך זכה בנימין הצדיק ונעשה אושפיזין לגבורה, שנאמר (שם) וַיִּבֶן חֲתָפְזִי שָׁכֵן. והאי תנא סבר ירושלים לא נתחלקה לשבטים [והיינו 'תנא' דאמרן לעיל], דתניא אין משכירין בתים בירושלים לפי שאינה שלהן, רבי אלעזר בר (צדוק) [שמעון] אומר אף לא מטות וכו'.

¹² וכן פסק הרמב"ם גופיה בכמה מקומות (עבודה זרה ד, ד. בית הבחירה ז, יד. טומאת צרעת יד, יא. רוצח ט, ד.).

¹³ בגמרא בבא בתרא (קכב.) : ולא נתחלקה אלא בגורל, שנאמר (כו, נה) אַךְ בְּגוֹרָל. ולא נתחלקה אלא באורים ותומים, שנאמר (שם, נו) עַל פִּי הַגּוֹרָל. הא כיצד, אלעזר מלוכב אורים ותומים, ויהושע וכל ישראל עומדים לפניו, וקלפי של שבטים וקלפי של תחומין מונחין לפניו, והיה מכרין ברוח הקדש ואומר וכולן עולה ותחום עכו עולה עמו, טרף בקלפי של שבטים ועלה בידו וכולן, טרף בקלפי של תחומין ועלה בידו תחום עכו. וחוזר ומכרין ברוח הקדש ואומר נפתלי עולה ותחום גינזור עולה עמו, טרף בקלפי של שבטים ועלה בידו נפתלי, טרף בקלפי של תחומין ועלה בידו תחום גינזור, וכן כל שבט ושבט. [ועיין עוד בהערה שלאחר זה].

¹⁴ כמבואר בתנחומא פינחס (סימן 1) : אַךְ בְּגוֹרָל. אין לך רשות לחלק אלא על פי הגורל. ומעשה נסים היה בגורל, אלעזר הכהן לובש אורים ותומים, וקלפי הגורלות לפני יהושע וכו', ועד שלא יעלה הגורל אלעזר אומר ברוח הקדש גורל שבט פלוני עולה שיטול במקום פלוני, ויהושע פורש ידו ועולה וכו'. וזו היתה יתירה, שהיה הגורל צווח בשעת עלייתו אני גורל שבט פלוני עליתי לו במקום פלוני. ומנין שהגורל מדבר שנאמר עַל פִּי הַגּוֹרָל. וברש"י פינחס (כו, נז) : ואף על פי שלא היו החלקים שוים, שהרי הכל לפי ריבוי השבט חלקו החלקים, לא עשו אלא על ידי גורל, והגורל היה על פי רוח הקודש, כמו שמפורש בכבא בתרא (קכב. והובא לעיל), אלעזר הכהן היה מלוכב באורים ותומים ואומר ברוח הקודש אם שבט פלוני עולה תחום פלוני עולה עמו, והשבטים

נו ווער האָט געקאָנט אויף דעם 'קריגן', ווער האָט דאָס געקאָנט מַפְחִיש זיין.
ס'איז דאָך געווען דאָס דור [בשלום ובמישור] מיט יהושע, די שעת פֿיבוש וְחִילוּק
[כשנתחלקה הארץ בתחילה] איז דאָך געווען א דור פון בלוז צִדִיקִים², [און] אז דער אורים
ותומים האָט אַזוי געזאָגט [שמקום המקדש הוא בנחלת בנימין או יהודה], ווער העט גיווען
געזאָגט [אַנדערש].

לד

ער זאָגט [הרמב"ם, שהיה נופל בו קטטה] אַזוי ווי די פֿהוּנָה.
[אמנם לכאורה לא דמי כלל, שהרי אצל] די פֿהוּנָה איז דאָך נישט געווען 'דאָס' [כל אלו
ההוכחות הברורות], דער אורים וְתומים האָט נישט געזאָגט, מ'האָט נישט געוואוסט [רק
על פי משה, און] ס'איז געווען אַ מקום לטעות אַזוי ווי ס'איז געווען [הטעות בעדת קרח].
נאָר מ'האָט געדאַרפט צו גלייבן [דברי משה, ולכן היה בזה חטא ועונש].
אויף דעם איז אויך דאָ טעמִים, ס'איז אויך איינס פון די זאכן [שטרחו לבאר] ביי
קֶרַח'ן [במה נתלה טעותו].
אַבער וואו קומט דאָס צו 'דעם' [לענין חלוקת הנחלות בגורל ואורים ותומים].

לה

מה שעדיין קשה לתירון א' וב' של הרמב"ם
מה שכתב שהיו האומות נלחמים עליה, או שהיו משחיתים את המקום. קשה דהלא המציאות שלאחר החורבן הוכיח, שלא
היה כן, אף לאחר שכבר ידעו מקומה. ואם כן על מה היה להתירא על זה יותר, בהדרות 'שקודם' בנין בית המקדש
און ווידעראום וואָס ער זאָגט [די אַנדערע צוויי תירוצים] מיט די אומות [שהאומות היו
לוחמים עליה, או שהיו משחיתים ומקלקלים את המקום עד שלא יוכלו לבנות שם].
לכאורה דאָס מציאות ווייזט דאָך נישט אַזוי. [שהרי לאחר מכן ווען] דאָס בֵּית
הַמִּקְדָּשׁ איז דאָך געשטאַנען, האָבן דאָך אַלע אומות [שוין] געוואוסט, איז עס דאָך
שוין געווען אויס סוד.
און בעונינו הרבים [אפילו] ס'איז חָרוב געוואָרן, און די אומות האָבן דערויף
שולט געווען, און וואָס ס'האָט זיך געטון [ששרפו אותו], איז נישט געשען גאַרנישט,
[און] די אומות האָבן זיך נישט געקריגט [במלחמות גדולות כל כך].

לו

בעונינו הרבים [כשנחרב בית ראשון] דעמאָלטס האָט עס נִבְוֶכַדְנֶאצַּר איינגענומען,
און ס'איז געווען ביי אים [ויורשיו] אין די הענט שְׁבָעִים שָׁנָה.
דערנאָך [כשנחרב בית שני] האָבן עס די רומִיִּים איינגענומען, וְאֵין פּוֹצָה פֶּה [משאר
האומות].

[און] שפּעטער [באורך הגלות] האָבן עס די יִשְׁמַעֲאֵלִים איינגענומען, קרוב צו ניין
הונדערט יאָר וואָס די יִשְׁמַעֲאֵלִים האָבן עס געהאַט, [פון ווען] אַ מֶלֶךְ יִשְׁמַעֲאֵל האָט

היו כתובים ב"ב פתקין וי"ב גבולים ב"ב פתקין, ובללום בקלפי, והנשיא מכניס ידו בתוכו ונוטל שני פתקין,
עולה בידו פתק של שם שבטו ופתק של גבול המפורש לו, והגורל עצמו היה צווח ואומר אני הגורל עליתי
לגבול פלוני לשבט פלוני, שנאמר על פי הגורל.

² כמבואר בספרי פינחס לגירסת הרשב"ם בבבא בתרא (קז. ד"ה כאלה) וז"ל: ובסיפרי כתב מה תלמוד לומר
לְאַלֵּה תְחַלֵּק הָאָרֶץ (כו, ג), מפני כשרים וקדושים. כלומר לאפוקי רשעים שבהן, שלא היה להן חלק בארץ וכו'.
ועיין ברש"י חקת (כ, א): [וַיִּבְאֹה בְנֵי יִשְׂרָאֵל] כָּל הָעֵדָה. עדה השלימה, שכבר מתו מתי מדבר ואלו פרשו לחיים.

עס כוּבֶשׂ געווען פונעם מלכות רום¹, וְאִין פּוֹצֶה פֶּה [משאר האומות, ברוב הזמן של זה כמה מאות שנים].

לז

אין זוהר הקדוש² שטייט אַ טעם, פֿאַרוואָס מ'האַט עס געגעבן דער בורא כל עולמים [להישמעאלים בזמן הגלות].

- בְּיָמָיו [של רשב"י] איז עס נאָכנישט געוועזן [ביד בני] יִשְׁמָעֵאל, נאָר [ביי] די רומיים, נאָר זעט אויס ס'איז געווען בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ [על העתיד]. -
ער זאָגט [בוזרה] אַז ס'וועט געהערן צו יִשְׁמָעֵאל'ן, וועגן שָׂכָר פון מַצּוֹת מִלֵּה וואָס יִשְׁמָעֵאל האָט מקיים געווען, האָט מען אים געגעבן אָרֶץ יִשְׂרָאֵל. זעט אויס ביז ביאת המשיח. אַזוי זעט עפעס אויס אין זוהר הקדוש.

לח

אַן ערך פון קרוב צו ניין הונדערט יאָר [איז שוין פון] וואָס ער האָט עס כוּבֶשׂ געווען [המלך ישמעאל].

ווי דער מהר"ם חגיז ברענגט³ [אַז] אין ניין הונדערט און פופציג יאָר [בשנת תתקצ"ג] נאָך אין אַלֶף הַחֲמִישִׁי [נכבשה בידי הישמעאלים].

¹ וועיין להלן בהערה טו.

² "בוזרה הק' (וארא דף לב): ר'בי יוסי ור'בי חייא הוו אֲזִילי באֲרֻחָא, אַמר רבי יוסי לרבי חייא, אַמאי אַתְּ שְׁתִּיק, הָא אֲרֻחָא לֹא אַתְּמָן אֲלֵא בְּמִלֵּי דְאֲרִיִּיתָא. אַתְּנִיד רבי חייא וּבְכָה, פִּתַּח וְאָמַר, (בראשית י"א) וְהָיָה שְׂרֵי עֲקָרָה אֵין לָהּ וְלָד (נח י"א, ל), ווי על דא, ווי על ההוא זמנא דאולידת הגר יִשְׁמָעֵאל. אַמר ליה רבי יוסי, אַמאי. וְהָא אולידת לְבַתָּה, וְהָוָה לָהּ בְּרָא גֻזַּעַא קְדִישָׁא. אַמר ליה, אַתְּ חָמִי, וְנָאנָא חָמִינָא, וְהָכִי שְׁמַעְנָא מִפּוּמוֹי דְּרַבִּי שְׁמַעוֹן מִלֵּה, וּבְכִינָא ווי על ההוא זמנא, דְּבָגִין דְּשָׂרָה אַתְּכַכְּתָה, כְּתִיב (לך טו ב) וְתֹאמַר שְׂרֵי אֵל אֲבָרְם וְגו'. בֹּא נָא אֵל שְׁפַחְתִּי וְגו', וְעַל דָּא, קִימָא שְׁתָּעַת לְהָגֵר לְמִירַת לְשָׂרָה גְבִירָתָהּ, וְהָוָה לָהּ בְּרָא מֵאֲבָרְהָם וכו'. לְבַתָּה אַתְּגִזֹּר וְעָלָא בְּקִימָא קְדִישָׁא, עַד לֹא יִפּוֹק יִצְחָק לְעָלְמָא.

וְתַת חוּי, אַרְבַּע מָאָה שָׁנִין קִימָא הָהוּא מִמֶּנָּה דְּבָנִי יִשְׁמָעֵאל וּבְכַעָא קְמִי קוּדְשָׁא בְּרִיד הוּא, אַמַר ליה מֵאן דַּאֲתַגְזֹר אֵית לִיה חוּלְקָא בְּשִׁמְךָ, אַמַר ליה אֵין. אַמַר ליה וְהָא יִשְׁמָעֵאל דַּאֲתַגְזֹר (ולא עוד אלא דאתגזר בר תליסר שנין), אַמאי לִית לִיה חוּלְקָא בְּךָ כְּמוֹ יִצְחָק. אַמַר ליה דָּא אַתְּגְזֹר כְּדָאָא יְאוֹת וּכְתִיקוֹנִי, וְדָא לֹאֹו הָכִי, וְלֹא עוֹד אֲלֵא דַאֲלִין מִתְּדַבְּקִין בְּךָ כְּדָאָא יְאוֹת לְתַמְנָא יוֹמִין, וְאֲלִין רַחֲקִין מִנִּי עַד כְּפָה יָמִים. אַמַר ליה וְעַם כָּל דָּא, כִּיִּין דַּאֲתַגְזֹר לֹא יֵהָא לִיה אָגֵר טַב בְּגִינְיָה.

ווי על ההוא זמנא דאֲתִילִיד יִשְׁמָעֵאל בְּעָלְמָא וְאֲתַגְזֹר. מַה עֲבַד קוּדְשָׁא בְּרִיד הוּא, אַרְחִיק לִהּוּ לְבָנֵי יִשְׁמָעֵאל מִדְּבִקוּתָא דְּלַעֲיָלָא, וְיִחַב לִהּוּ חוּלְקָא לְתַתָּא בְּאַרְעָא קְדִישָׁא, בְּגִין הָהוּא גִזִּירוּ דְּבַהוּן. וְזַמְיִנִין בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל לְמַשְׁלַט בְּאַרְעָא קְדִישָׁא כַּד אִיהִי רִיקְנִיָּא מְכָלָא, זְמַנָּא סָגִי, כְּמָה דְּגִזִּירוּ דְּלַהוּן בְּרִיקְנִיָּא בְּלֵא שְׁלִימוֹ, וְאִינוּן עֲצֻבָּהן לַהוּן לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל לְאַתְכָּא לְדוּכְתִייהוּ, עַד דַּאֲשְׁתַּלִּים הָהוּא וְזָכוּתָא דְּבָנֵי יִשְׁמָעֵאל. וְזַמְיִנִין בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל, לְאַתְעָרָא קְרָבִין תְּקִיפִין בְּעָלְמָא, וְלֹאֲתַכְּנָשָׁא בְּנֵי אָדָם עֲלֵיהוּ, וְיַתְעֲרוּן קְרָבָא בְּהוּ, חַד עַל יָמָא, וְחַד עַל בְּשַׁתָּא, וְחַד סְמוּךְ לִירוּשָׁלַיִם, וְיַשְׁלֹטוּן אֲלֵין בְּאֲלִין, וְאַרְעָא קְדִישָׁא לֹא יִתְמַסֵּר לְבָנֵי אָדָם.

בְּהָהוּא זְמַנָּא, יַתְעַר עֲמָא חַד מִסִּפֵּי עֲלָמָא עַל רוּמִי חֲזִיקָא, וְיִגַּח בַּהּ קְרָבָא תַּלְתִּי יַחְדָּין, וְיַתְפַּנְשׁוּן תַּמָּן עֲמִינָא, וְיַפְלֹן בְּיַדִּיהוּ, עַד דְּיַתְכַנְשׁוּן כָּל בְּנֵי אָדָם עֲלֵה מְכָל סִפֵּי עֲלָמָא, וְכַדִּין יַתְעַר קוּדְשָׁא בְּרִיד הוּא עֲלֵיהוּ, הָדָא הוּא דְּכְתִיב (ישע' לז, ו) כִּי יִבְחַח לָהּ בְּכַזָּהּ וְגו', וּלְבַתָּה דָּא מַה כְּתִיב, לְאַחֲזוּ כְּכַנּוֹת הָאָרֶץ וְיַעֲזִרוּ וְשַׁעֲרֵי מִמֶּנָּה וְגו' (איוב לח, ג), וְיַשִּׁיעִי לְבָנֵי יִשְׁמָעֵאל מִיָּדָה, וְיַתְבַּר כָּל חִילִין דְּלַעֲיָלָא, וְלֹא יִשְׁתַּדֵּר חִילָא דְּלַעֲיָלָא עַל עֲמָא דְּעָלְמָא, אֲלֵא חִילָא דְּיִשְׂרָאֵל בְּחֻדוֹדֵי, הָדָא הוּא דְּכְתִיב, (תהלים קא, ה) צֶלֶף עַל יָד יְמִינֶךָ. בְּגִין דְּשָׁמָא קְדִישָׁא בְּיַמִּנָּא, וְאֲרִיִּיתָא בְּיַמִּנָּא, וְעַל דָּא בְּיַמִּנָּא תַּלָּא כָּלָא וכו', וּבְזִמְנָא דַּאֲתִי הוֹשִׁיעָה יְמִינֶךָ וְעַנִּי (תהלים ס, ז), וּבְהָהוּא זְמַנָּא כְּתִיב (צפניה ג, ט) כִּי אֶזְאָה־פָּה אֶל עַמִּים שְׁפָה בְּרוּרָה לְקַרָּא כָּלֵם בְּשֵׁם ה' לְעִבְדוֹ שֶׁכֶם אֶחָד, וְכְתִיב (זכריה יד, ט) בְּיוֹם הַהוּא יִהְיֶה ה' אֶחָד וְשֵׁמוֹ אֶחָד.

³ בסוף ספרו אלה מסעי, וז"ל שם: את זה ראיתי להפיק רצון רעים אהובים שהעמיסו להגיד להם קושט דבר אמת ממה שעניי ראו ולא מפי זר, ששמעתי מצב ומעמד עיר קדשינו כהיום הזה, וזכר לדבר חקור וידוע בספר תחכמוני שער שמונה ועשרים, דכתב בשבח ציון וירושלים בבקשה רמה וכו', ובתוך השמועה תמצא זכר לדבר שכתבתי לעיל, על ידי מלכות התוגר [טערקין] י"ה היתה עיר הקודש ירושלים לבני ישראל דירה, וזה לשונו: וככלותי לערוך ניה חכי, לפני מלכי, קמתי מפרוע על ברכי, לשוטט בעיר וכו' ועיני מגולגלות בדמעות, ואשא

קומט אויס דער חֶשְׁבֹן אַזוי, [כי מאז שכבשוה עד עתה] איז קרוב צו ניין הונדערט^ט יאָר.

לט

על כל פנים ס'איז אַזוי געווען [שהיה המקום ביד הבבלים והרומיים והישמעאלים, וברוב הזמן לא היו מלחמות בין האומות על מקום המקדש].

נו מה נִשְׁתַּנָּה, פֶּאֶרְוֹאָס הָאֵב איך מוֹרָא געהאַט 'פּרִיעַר'^י, פֶּאֶר אַרגער [ווי 'שפּעטער'].

דער בורא כל עולמים האָט צוטיילט די וועלט פֶּאֶר יעדן, פֶּאֶרְוֹאָס הָאֵב איך מוֹרָא געהאַט [שירבו מלחמות על מקום זה יותר מבשאר מקומות].
די זעלבע וואָס ס'איז געשען דערנאָך, האָט געקאָנט זיין פּרִיעַר.

מ

והגם שאפשר הוא בדרך נס, ולכן למעט בניסא לא הודיעו המקום כל שעדיין לא היה הכרח בדבר. אבל מ"מ עדיין צ"ב אפשר קאָן זיין ס'איז טאַקע אַ נס [אז] זיי האָבן עס נישט מִשְׁחִית געווען [לאחר החורבן], און לִמְעַט בְּנִיסָא עֲדִיף, האָט מען עס באַהאַלטן ליבערשט [עד שלא נבנה המקדש, ולא היה צורך לגלות את מקומה].
על כל פנים [דאָס] ברויך [נאָך] פֶּשֶׁט [למה העלימה התורה את מקומה].

מא

ועוד קשה דאם הטעם עבור האומות, אם כן לא שייך חשש זה רק עד זמן הכיבוש בימי יהושע, ולבסוף חזונו שגם לאחר חלוקת הארץ לא ידעו מקומה, ואפילו בימי דוד לא נתגלה מקומה רק אחר שנתענה דוד בכמה יגיעות ועינויים אויסערדעם [איז שווער לתירוץ הרמב"ם, שהרי] אפילו נאָכ'ן חילוק האָרץ, נאָכ'ן פֶּבוּשׁ [הארץ ביד בני ישראל בימי יהושע, ולא היה עוד להאומות שום שליטה שמה] האָט מען דאָך ווייטער נישט געוואוסט.

[ואפילו] דוֹד הַמֶּלֶךְ [בימיו] האָט דאָך נישט געוואוסט נאָך [בתחלה. און] בימי דוד איז דאָך שוין געווען הונדערטער יאָרן שפּעטער פונעם פֶּבוּשׁ וְחִילּוּק, [ועם כל זה אף] בימי דוד האָט נאָך קיינער נישט געוואוסט.
[ווי] די גמרא זאָגט^ט [כי דוֹד הַמֶּלֶךְ] ער האָט זיך געפלאָגט [דערויף], ער האָט געזוכט

עניי וארא מקום המקדש ועזרה, אשר הסירו עונינו משם המנורה הטהורה, והבעירו תחתיו אש זרה, ובעודי מתהלך בנפש שואפת, ודמעה נוטפת כנחל שוטפת, ראיתי לעומתי איש מבני העיר, ויאמר לי אחשוב כי אֶת מקצה גליות וארצות נכריות, אמרת לי כן הדבר, ועתה רצוני לשאול דבר ממך, אמר לי הנני עמך שאל ואגידה לך. אמרתי לו מתי באו היהודים לעיר הזאת, אמר לי מיום שלכדוה הישמעאלים שִׁכְנָהּ ישראלים. אמרתי מדוע לא שִׁכְנָהּ בהיותה ביד הערלים, אמר מפני שאמרו שעשינו חרפה להם והרגנו אותה האיש, ואילו בתוכה הָיינו, או חיים בלענו, הן נזכח את תועבתיהם לעיניהם ולא יסקלנו. אמרתי לו ואיך היתה סיבת ביאתכם אל המקום הזה, אמר כי הָקָל קָנָא לשמו, ויחמול על עמו, ויאמר לא טוב היות בני עשוי בהיכל קדשי הקדשים, ובני יעקב משם גרושים, פן יאמרו הגוים בקנאה, זנח הָקָל בנו בכורו בשנאה, והרים בן הגרושה למעלת הנשואה, ולא יוכל לבכר את בן האהובה על פני בן השנואה, ויער אלקים את רוח מלך ישמעאלים בשנת ארבעת אלפים וחשע מאות וחמישים ליצירה, ונחה עליו רוח עצה וגבורה, ויעל הוא וכל חילו ממצרים, וַיָּצֵר על ירושלים, וַיִּתֶּנָּה ה' בידו, ויצו להעביר קול בכל עיר, אל כל רב וצעיר, לאמור דברו על לב ירושלים, לבוא אליה כל הרוצה מזרע אפרים, אשר ישאר מאשור וממצרים, והנודחים בקצה השמים, ויתקבצו מכל פאה אליה, וחנו בגבוליה, ואנחנו עתה יושבים בצל השלוה הנמתקת, ורחמים למבעי שלא תהיה נעתקת וניתקת וכו'.

^ט לכאורה צ"ל אַכט הונדערט. כי משנת ד"א תתק"נ עד שנת ה"א תשכ"ז, הוא סך תשע"ז שנים. [אמנם עתה כבר הוא כעוה"ר קרוב לתת"ש שנים].

^י קודם שנבחר המקום ונבנה שם המקדש.

^י בגמרא זבחים (נד:) דרש רבא, מאי דתיב (שמואל א' יט, יח-יט) וַיִּלֶךְ דוד וּשְׁמוּאֵל וַיֵּשְׁבוּ בְּנוֹת בְּרָמָה, וכי מה

אלע גבולים, ער האָט נישט געוואוסט 'וואו' איז דאָס מקום, וואו זאָל מען בויען דעם בית המקדש, ער האָט נישט געוואוסט דאָס מקום.

מב

די גמרא ברענגט^ט וואָס ס'שטייט אין פסוק (תהלים קלב, א-ה) זָכוֹר ה' לְדָוִד אֶת כָּל עֲוֹתָיו, וואָס ער איז געפייניגט געוואָרן, אָשֶׁר נִשְׁבַּע לָהּ נָדָר לֵאמֹר יַעֲקֹב, אִם אָבֹא בְּאֶהָל בֵּיתִי [אם אַעֲלֶה עַל עָרֶשׁ יַצְוֶעִי] אִם אָתָּן שָׁנָת לַעֲיִנִי, ער האָט נישט געקאנט שלאָפֵן, עַד אָמְצָא מָקוֹם לָהּ, ביז איך איך וועל טרעפֿן דאָס מקום, 'וואו' איז דאָס מקום המקדש, האָט דָּוִד הַמֶּלֶךְ נישט געוואוסט, [און] ס'איז געווען אַ גרויסע עֵינִי, [עד שמצא המקום] מיט גרויס עֵינִי.

די גמרא זאָגט דאָךְ אזוי, ער איז נִתְעַנָּה געוואָרן, ביז ער איז געוואָרן געוואָרן.

מג

די גמרא זאָגט דערנאָך^ט, אַז דוּאָג - [על זה אמר דוד] כִּי קִנְיַת 'בֵּיתֶךָ' אֶכְלָתִנִּי (תהלים ט, י) - דאָג [הַקָּרְמִי] האָט געהאַט די גרויסע קִנְיָה אין דָּוִד הַמֶּלֶךְ, [צוליב דעם] ווייל 'ער' איז געקומען דערויף [למצוא] וואו איז דאָס מקום המקדש.

דעם האָט אָנגעאַרבעט אַ גרויסן פֿירוד, פֿון דוּאָג'ן מיט דָּוִד'ן.

אַזוי זאָגט דאָךְ די גמרא, [אז] ער איז געוואָרן אַזאַ שוֹנָא [לדוד] וועגן די קִנְיָה ווייל ער איז געקומען דערויף, אויפֿן מקום המקדש. - אַזוי זאָגט דאָךְ די גמרא.

מד

[און] דעמאָלטס איז דאָךְ שוין אָודאי נישט געווען די אלע דריי טעמים [שכתב הרמב"ם], ביי דָּוִד הַמֶּלֶךְ, און מ'האַט [נאָך] אַלץ נישט געוואוסט.

מ'האַט די גאַנצע צייט נישט געוואוסט וואו דעם מקום, אַזוי זעט דאָךְ אויס. און דָּוִד הַמֶּלֶךְ איז געווען דער ערשטער [שנתגלה לו המקום], און מיט גרויס עֵינִי.

מה

- דער מהרש"א זאָגט^ב פֿאַרוואָס [שטייט] נָדָר לֵאמֹר יַעֲקֹב, ווייל יעקב אבינו איז געווען דער ערשטער [שהיה שם לאחר העקידה, והרגיש שהוא מקום המקדש הנבחר בעתיד, ועל

ענין נזירות אצל רמה, אלא שהיו יושבין בְּרָמָה [פֿירשׁ״י: בעירו של שמואל] ועוסקין בְּנִזוּי של עולם [למצוא מקום לבית הבחירה מן התורה]. אמרי, כתיב (דברים יז, ח) וְקִמַּתְּ וְעָלִיתָ אֶל הַמָּקוֹם [מכל שערך קרי עליה משם לבית המקדש], מלמד שבית המקדש גבוה מכל ארץ ישראל וכו'. לא הוּוּ ידעו דוכתיה היבא [מקומו היכן, מקום הגבוה בארץ ישראל בגבול מי הווא], אייתו ספר יהושע, בכולהו שבטים כתיב (יהושע פרק עז-ח) וַיֵּרֶד וְעָלָה הַגָּבֹול, וְתָאֵר הַגָּבֹול, בִּשְׁבֹט בְּנִימִין [בפרק יח] וְעָלָה כְּתִיב, וַיֵּרֶד לֹא כְּתִיב [ועיין פירושו ברש"י באור], אמרי שמע מינה הכא הוא מקומו. סבור למבנייה בְּעֵינִי עֵיטָם דמדלי, אמרי ניתתי ביה קליל [נעשה אותו נמוך מעט ונבנהו בירושלים שהיא למטה], כדכתיב (ברכה לג, יב) וַיִּבֶן כְּתִפּוֹ שֶׁכֶּן [ולא כתיב ראשון וכו']. וועל דבר זה נתקנא דוּאָג האדומי בדוד, כדכתיב (תהלים ט, י) כִּי קִנְיַת 'בֵּיתֶךָ' אֶכְלָתִנִּי. וכתוב זָכוֹר ה' לְדָוִד אֶת כָּל עֲוֹתָיו [אשר עינה את עצמו לעסוק ולדעת] אָשֶׁר נִשְׁבַּע לָהּ 'גוֹ' [ונשבע וַיֵּדָר] אִם אָבֹא בְּאֶהָל בֵּיתִי 'גוֹ' אִם אָתָּן שָׁנָת לַעֲיִנִי לַעֲפֹפִי תִּגְוָמָה עַד אָמְצָא מָקוֹם לָהּ 'גוֹ', הִנֵּה שְׁמַעְנָהּ בְּאַפְרָתָה מְצֹאנָהּ בְּשִׂדֵי יַעֲר. בְּאַפְרָתָה זֶה יְהוֹשֻׁעַ דְּקֹאֲתִי מֵאִפְרַיִם, מְצֹאנָהּ בְּשִׂדֵי יַעֲר זֶה בְּנִימִין, דְּכֹתִיב [ויחי ט, כז] בְּנִימִין זָאֵב יִטְרֹף.

^ט לאחר מאמר הגמרא הראשון, הוזכר בסוף אות מא (וכמובא בהערה יח).

^ב במהרש"א לא מצאנו כעת עדיין. אמנם כן מבואר בפירושו הרד"ק בתהלים (קלב, ב) וז"ל: ומה שזכר בזה הענין יעקב, לפי שיעקב ראה בחלום מקום בית המקדש, והוא הסולם שראה, ועליו אמר (ויצא כח, יז) מִה נִוְרָא הַמָּקוֹם הַזֶּה אֵין זֶה כִּי אִם בֵּית אֱלֹקִים וְזֶה שְׁעַר הַשָּׁמַיִם, על בית המקדש אמר, ולא על בית קל שהיה שוכב שם. אבל לפי ששם ראה החלום, כיבד את המקום וזכרו, וְשָׁם שָׁם מִצְבֵּה וְעִשָּׂה שָׁם מִזְבֵּחַ (וישלח ז, ז) ובית התפלה, בשוכו מחרן, ועליו אמר (ויצא כח, כב) הִזְהִי בֵּית אֱלֹקִים, כלומר בית התפלה לאלקים, כיון שראיתי בזה המקום הנבחר שיבנה בו בית המקדש, ועיקר החלום היה המקדש הוא שראתה. וכן הוא אומר בבראשית רבה (ט, ז)

זה אמר] אֲכַן יֵשׁ ה' (במקום הזה) וְאֶנֶכִּי לֹא יָדַעְתִּי (וגו'), מִה נִוְרָא הַמָּקוֹם הַזֶּה אֵין זֶה כִּי אִם בֵּית אֱלֹקִים וְזֶה שַׁעַר הַשָּׁמַיִם] (ויצא כח, טז-יז). -

מו

סיום קושיא יח

על כל פנים טַעְמָא בְּעֵי, פֶּאֶרְוּוּאָס מ'הָאָט עס אויפגעהאַלטן [שעיכבו מלידע מקומה] ביז דעמאַלטס. ס'איז נאָך מער קְשִׁיָּא (ווי דעס) וואָס די תּוֹרָה הִקְדוּשָׁה הָאָט נישט געזאָגט [בזמן דור המדבר, שהרי] אָבֵעֵר נִיטאַמאַל [י'בימי דוד' איז עס נתגלה געווען, וואָס] דעמאַלטס [לאחר שנכנסו לארץ] איז דאָך נישטאָ די אַלע תִּירוּצִים [שכתב הרמב"ם].

צא

ישוב הקושיות בפסוק אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה'

הקדמה לישוב קושיא יח (באופן ראשון)

וועל מיר צוקומען צו דעם הַעֲלַמַת הַמָּקוֹם וואָס איך האָב דאָ אָנגעהויבן פריער [דצריך טעם על ענין זה] וואָס דער בורא כל עולמים האָט נישט געוואָלט מְגַלָּה זיין דעם מָקוֹם הַמִּקְדָּשׁ.

צב

במדרש: קשין היו סיחון ועוג יותר מפרעה וחיילותיו, וכשם שאמרו שירה על מפלת פרעה וחיילו, כך היו ראויין לומר שירה על מפלת סיחון ועוג, אלא שבא דוד ואמר עליהם שירה, לְסִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי כִּי לְעוֹלָם חֲסָדוֹ (ויבאר זה בהקדם וואָס) איך האָב געזאָגט דעם פֶּשֶׁט [אין דעם] וואָס ס'שטייט אין מדרש [תנחומא] פֶּרֶשֶׁת דְּבָרִים^{כא} ביי סיחון ועוג, קשים היו חיילותיו של סיחון ועוג יותר מחיילותיו של פרעה, והיה ראוי לומר עליהם שירה אַזּוֹי ווי ביי חיילותיו של פרעה, אלא שבא דוד ואמר (תהלים קלו, יט-כ) לְסִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי (כי לעולם חסדו) וְלַעֲוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן (כי לעולם חסדו). - אַזּוֹי זאָגט דער מדרש.

צג

והקשה בישמח משה, דסוף סוף צריך טעם למה באמת לא אמרו שירה על זה עד שבא דוד פֶּרֶעֶגן אַלע די קְשִׁיָּא, - דער ישמח משה^{כב} שמועסט אַסאַך פון דעם מדרש, - ממה נפשך, וואָס איז דער פֶּשֶׁט.

הסולם הזה היה עומד בבית המקדש וגו'. ואמר וְזֶה שַׁעַר הַשָּׁמַיִם (ויצא שם) על בית המקדש, כי הוא מכון כנגד כסא הכבוד וכו'. וְאָף עַל פִּי שֶׁרָמַז בּוֹ לֵאבְרָהָם אֲבִינוֹ וַיִּצְוֵהוּ לַעֲלוֹת אֶת יִצְחָק בְּנוֹ עוֹלָה בְּאוֹתוֹ מָקוֹם, אָף עַל פִּי כֵן לֹא נִתְבָּאֵר אִם יָדַע אֲבְרָהָם אֲבִינוֹ שִׁיְהִיָּה מָקוֹם הַהוּא בְּבַחַר לְבֵית הַמִּקְדָּשׁ לְדוֹרוֹת. ○ וּבְדַבְרֵי רַז"ל (בראשית רבה ע, א) נִדְרָ לְאֲבִיר יַעֲקֹב, אָמַר רַבִּי אַבְהוֹ, לְאֲבִיר אֲבְרָהָם, לְאֲבִיר יִצְחָק לֹא נֵאמַר, אֲלֵא לְאֲבִיר יַעֲקֹב, תִּלָּה אֶת הַנֶּדֶר בְּמִי שִׁפְתָּהּ בּוֹ תַחֲלִילָה, יַעֲקֹב הִיָּה תַחֲלִילָה לְנוֹדְרִים, שֶׁנֵּאמַר (ויצא כח, כ) וַיִּדְרֹךְ יַעֲקֹב נֶדֶר לֵאמֹר, מִהוּ לֵאמֹר, לֵאמֹר לְדוֹרוֹת שִׁיְהִיו נֹדְרִים בַּעַת צָרָתָם. יַעֲקֹב פָּתַח בְּנֶדֶר תַּחֲלִילָה, לְפִיכָךְ כָּל מִי שֶׁהוּא נֹדֵר לֹא יִהְיֶה תוֹלָה אֶת הַנֶּדֶר אֲלֵא בּוֹ. (ובענין זה כתב במלבי"ם (תהלים שם)).

ועיין גם בפ' האברבנאל ריש פרשת ויצא וז"ל: או אפשר עוד לומר שכיון הכתוב הזה לרמוז ולהודיע שיעקב היה הראשון שהתחיל להגביל בית המקדש, וכמו שאמר המשורר אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַה' נֶדֶר לְאֲבִיר יַעֲקֹב אִם אָבֹא בְּאֶהָל בֵּיתִי וגו' עַד אֲמָצָא מָקוֹם לַה' וגו', כִּי יִחַסֵּד לַיעֲקֹב, לְפִי שֶׁהוּא הַגְּבִיל הַמָּקוֹם הַהוּא וַיִּחַדּוּ לַגְּבוּהָ, וְעַלֵּיו נֵאמַר וַיִּפְגַּע בְּמָקוֹם, רָצָה בְּמָקוֹם שֶׁהִיָּה עֵתִיד לִהְיוֹת בֵּית עוֹלָמִים, כְּמוֹ שֶׁנֵּאמַר (בפרשת דאה) כִּי אִם אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה'.

^{כא} בתנחומא דברים (סימן ד): אמרו חכמינו זכרונם לברכה, קשין היו סיחון ועוג יותר מפרעה וחיילותיו, וכשם שאמרו שירה על מפלת פרעה וחיילו, כך היו ראויין לומר שירה על מפלת סיחון ועוג, אלא שבא דוד ואמר עליהם שירה, שנאמר (תהלים קלו, יט-כ) לְמִכָּה מֶלֶכִּים גְּדֻלִּים כִּי לְעוֹלָם חֲסָדוֹ, וַיִּהְיֶה מֶלְכִּים אֲדִירִים וגו' לְסִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי כִּי לְעוֹלָם חֲסָדוֹ וגו'.

^{כב} בישמח משה סוף פרשת דברים (ד"ה במדרש), עיי"ש.

אז ס'איז טאָקע געווען קשה יותר מחיילותיו של פרעה, און מ'האָט געדאַרפט צו זאָגן שירה, נו פאַרוואָס האָט מען געוואָרט ביז צו ד'ד'ן.

ביי חיילותיו של פרעה האָט מען נישט געוואָרט אויף קיינעם, מ'האָט דעמאָלט געזאָגט, משה רבינו, [אָז יִשְׂרָאֵל] מִשֶּׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל (בשלח טו, א), און ס'איז געבליבן אַ חֶק קבוע, [לומר השירה בכל יום]²².

[און] ביי סיחון ועוג האָט מען געוואָרט, האָט מען געלאָזט ביז ד'ד' זאל קומען. און ס'איז נאָכנישט קיין קביעות [לדורות 'בכל יום'], ס'איז נאָכנישט אַזאַ חִיּוּב [אף לאחר שאמר דוד שירה על זה].

[ביי] חיילותיו של פרעה איז אַ חִיּוּב די שִׁירָה, מ'זאָגט [עס] יעדן טאָג, [אבל בהלל הגדול] ס'איז נאָכנישט אַזאַ חִיּוּב ווי דעס²³.

על כל פנים [צריך טעם] פאַרוואָס האָט מען געוואָרט ביז צו ד'ד'ן.

צד

וביאתי בזה, על פי המבואר בוהר בפסוק לא בחרתי בעיר וגו' ואבחר בך, שהתחיל בעיר וסיים בדוד, כי הקב"ה אינו בוחר בעיר עד שרואה מי הוא הראש והמנהיג, שהוא מסטרא דקדושה כדוד המלך. ולכן לא רצה לבנות המקדש בירושלים עד שבא דוד המלך

[ווארמתי] קאָן זיין אזוי.

[דהנה] ס'שטייט אין זוהר הקדוש פרשת ויקהל²⁴, - איך האָב שוין אַסאך מאָל נאָכגעזאָגט²⁵ דעם זוהר הקדוש, - [אויף דעם וואָס] ס'שטייט אין פסוק (מלכים א' ח, טו) כִּי לֹא בַּחֲרֵיתִי בְּעִיר, איך האָב נישט בוחר געווען אין קיין שטאָט, וְאַבְחַר בְּדָוִד עַבְדִּי²⁶.

²² כמובא ברוקח (בפי' התפילה) ובמחזור ויטרי, ובטור (או"ח סימן נא) בשם הגאונים. וכן נזכר זה בוהר הקדוש בשלח (דף נד:): תנינן, כל בר נש דאמר שירתא דא בקל יומא, ומכון בה, זכי למימרא לזמנא דאתי. דהא אית בה ע'למא דעבר, ואית בה ע'למא דאתי, ואית בה קש'י מהמנוגתא, ואית בה יומ' דמלכא משיחא. וְתִלֵּי עֵלָה, כל אינון תושב'חאן אחרנין דקאמרי ע'לא וְתַתְּאִי.

ועוד שם: ויאמרו 'לאמר', לדרי דרין, בגין דלא יתנשי מנייהו לע'למין. דכל מאן דזכי להאי שירתא בהאי ע'למא, זכי לה בע'למא דאתי, וזכי לשב'חא בה ביומיו דמלכא משיחא, ובח'דווא דפגסת ישראל בקודשא בריך הוא. דכתיב לאמר, לאמר בההוא זמנא, לאמר בארעא קדישא בזמנא דשרי ישראל בארעא, לאמר בגלותא, לאמר בפ'ורקנא דלהון ד'ש'ראל, לאמר לע'למא דאתי.

ובוהר הק' תרומה (דף קלא:): כד אתי צ'פרא, וצ'בורא אשתכחו בבי כנישתא, בעו לאשתכחא בשירין ותושב'חן דדוד וכו'. ומאן דמש'תעי בבי כנישתא במלין דחול, ווי ליה דא'חזי פ'ורדא וכו'. דהא בשעתא ד'ש'ראל מסדרי בבי כנישתא, סדורא ד'שירין ותושב'חן וסדורא ד'צלותא, כד'ין מתכנשי ת'לת מש'רין דמלכא ע'לא וכו', וכל'הו מתתקני בסדורא ד'ש'ראל דמתתקני לתתא באינון שירין ותושב'חן, ובההיא צ'לותא דקא מצ'לו ישראל וכו'. • כההוא זמנא דמסיימי ישראל ש'בחי דאינון תושב'חן דדוד, כד'ין תושב'חא ד'שירתא ד'ימא כמה דאוקימנא. ואי תימא האי תושב'חא אמאי איהי בתקונא בתר'ייתא בתר ש'בחי דדוד, והא תורה שבכתב אקדימת לתורה שבעל פה, ואקדימת לנביאים ואקדימת לכתובים וכו'. אלא מגו דפגסת ישראל לא אתתקנת אלא מתורה שבכתב, משום הכי אצטריך לומר לה בשירותא דתקונתא, והאי תושב'חא מע'ליא מכל שאר תושב'חן דע'למא, ואיהי לא אתתקנת מפ'להו כמה דאתתקנת מתושב'חא דא, ובגין דא איהי סמוך לצ'לותא דמיושב, כמה דאוקימנא.

²³ ורק בליל פסח יש חִיּוּב בזה, וכן בשבתות וימים טובים תקנו לאומרו בפסוקי דזמרה, אבל לא בכל יום.

²⁴ בוהר הקדוש ויקהל (דף קצא:): אמר רבי אבא, כתיב מן היום אשר הוצאתי את עמי את ישראל ממצרים לא בחרתי בעיר מכל שבטי ישראל, ואבחר בך וגו' לבנות בית להיות שמי שם. האי קרא לאו רישיה סיפיה ולאו סיפיה רישיה, דכתיב לא בחרתי 'בעיר', ואבחר 'בדוד', מאי האי עס האי. ואבחר 'בירושלים' מב'עי ליה. אלא כד קודשא בריך הוא אית רעוּתָא קמ'ה למבני קרְתָא, אסתפל בקדמיתא בההוא רישא דנהיג עמא דקרְתָא, ולכתר בני קרְתָא ואיית' לעמא ביה. דהא הוא דכתיב לא בחרתי 'בעיר', עד דאסתפלנא 'בדוד' למהי רעיא על ישראל. בגין דמתא וְל בני מתא, פ'להו קיימינן ברעיא דנהיג לעמא, אי רעיא איהו טבא, טב ליה, טב למתא, טב לעמא. ואי רעיא איהו בישא, ווי ליה, ווי למתא ווי לעמא. והשתא אסתפל קודשא בריך הוא בע'למא, וסליק

פרעגט דער זוהר הקדוש, וואָס איז דער פֿשט אין פסוק. ער הייבט אָן [לאַ בחֲתָרִי] **בְּעִיר**, און ער לאָזט אויס [נֶאֱכָתֵר] **בְּדוֹד**, איז דען דוֹד אַ שטאַט, [עד שאומר] כ'הָאֵב נישט בוחר געווען אין קיין עיר, און איך האָב בוחר געווען אין דוֹד'ן.

צח

אין די מפרשים (בספר מלכים) פלאָגן זיי זיך אויך, דער רד"ק^{כח}, וואָס דער פֿשט איז דאָרטן אין פסוק.

על כל פנים דער זוהר הקדוש שטעלט זיך דערויף, אין פרשת ויקהל.

צו

זאָגט דער זוהר הקדוש, אַז דער בורא כל עולמים האָט נישט בוחר געווען בירושלים, ביז איך האָב נישט געזען אַז דוֹד הַמֶּלֶךְ איז מֶלֶךְ בִּירוּשָׁלַיִם, ביז דערווייל איז נישט געווען דער רצון הַבוֹרָא ברוך הוא אַז מ'זאָל זיך באַזעצן אין ירושלים, [ווייל] ס'מוז האָבן אַ מִנְהִיג [טוב].

אַז ס'איז אַ מִנְהִיג דִּקְדוּשָׁה, איז עס גוט. [און] חס ושלום אַז ס'איז נישטאָ קיין מִנְהִיג דִּקְדוּשָׁה, טויג עס נישט.

אַזוי שטייט אַרויס אין זוהר הקדוש.

צז

וכעין זה כתב הב"ח לבאר בנוסח ברכת וְלִירוּשָׁלַם עִירָךְ, שסמוך לחתימה אומרים וְכַסָּא דְדוֹד עֲבָדָךְ לְתוֹכָהּ תְּכִין, והוא מעין הפתיחה והחתימה דמיירי בבנין ירושלים, כי כסא דוד ובנין ירושלים כחדא אול, ותלויים זה בזה לעולם 'כְּעֵין זֶה' זאָגט דער ב"ח^{כט}. ער ברענגט נישט דעם זוהר הקדוש, אַ פֿלאַ, [נאָר] ער האָט עס אַליין מִכֵּן געווען.

ברעותיה למבני ליה, וְאִוָּקִים בְּרִישָׁא לְדוֹד, הִדָּא הוּא דְכְּתִיב וְאֶבְחַר בְּדוֹד עֲבָדִי.

^כ בכמה וכמה דרושים, ומהם בדרשת הושענא רבה תש"י (אצל הושענא חנה דוד, לשון קדשו קיט אות פג-פט) והושענא רבה תשכ"ב (שם, לשון קדשו רנה אות קז-קט), ובדברי יואל לראש השנה (אות יא). ועיין זה גם ביואל משה (ב, מג), ובשו"ת דברי יואל (סימן ככה, אות ו).

^{כז} הלשון וְאֶבְחַר בְּדוֹד 'עֲבָדִי', הוּא מלשון הוזהר דלעיל (בסופו). ועצם התואר 'עֲבָדִי' על דוד, נזכר בכמה פסוקים.

^{כח} בפירושו הרד"ק (מלכים א' יח, טז): וְאֶבְחַר בְּדוֹד. למה שהקדים לאַ בחֲתָרִי בְּעִיר, היה לו לומר וְאֶבְחַר בִּירוּשָׁלַם. אלא פירושו, כי לא הודעתי בחירתי בירושלים עד שבחרתי בדוד להיות על עמי ישראל, והראתי לו המקום הנבחר בירושלים, כשנעתרתי לו בגורן אֶרְוֶנָה באש מן השמים.

ועיין עוד במצודות דוד (שם): וְאֶבְחַר בְּדוֹד וגו'. שעל ידו בא ההכנה לבחור בירושלים, לבנות בה בית.

^{כט} בב"ח (א"ח קח, ב) על מה שהביא הטור נוסח אשכנז בברכת בונה ירושלים, כתב וז"ל: שאלני מה"ר שבתי סגי נהור נר"ו, למנהג אשכנז שאומרים בברכת בונה ירושלים וְכֵנָה אוֹתָהּ בְּקֶרֶב בְּנֵימִינוּ בְּנֵי עוֹלָם, וְכַסָּא דְדוֹד מְהִירָה בְּתוֹכָהּ תְּכִין, בְּרוּךְ אַתָּה ה' בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַם. דלא הוה כדקיימא לן כשמואל בפרק ערבי פסחים (קד). דצריך מעין חתימה סמוך לחתימה. ונוסח ספרדי שכתוב בו וְכַסָּא דְדוֹד וְכו' 'קודם' וְכֵנָה אוֹתָהּ וְכו', נראה יותר מתוקן.

וְהַשְׁבַּחְתִּי דָאָם אֵינָה מַעֲיָן חֲתִימָה א"כ אֵינָה נְמִי מַעֲיָן פְּתִיחָה, וְלֹא טַעוּ בָּהּ בְּנֵי בִי רַב, כֹּל שֶׁכֵּן רְבוּתֵנוּ ז"ל גְּדוּלֵי אֶרֶץ אֲשַׁכְנֹז. אַבְל הָאֲמַת יוֹרֵה דְרַכּוֹ, שֶׁבִקֶּשֶׁת וְכַסָּא דְדוֹד מְהִירָה בְּתוֹכָהּ תְּכִין הוּא מַעֲיָן בְּרַכָּה זו, שֶׁמִּבְקָשִׁים שִׁיבֵנָה יְרוּשָׁלַם בְּקֶרֶב, כְּדִי שִׁכְסָא דְדוֹד בְּמַהֲרָה בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלַם תְּכִין, כְּלוּמַר שְׁאִין שְׂאֵלְתִינוּ כִּי אִם לְצוּר גְּבוּהָ, כִּי אִין כִּסֵּא ה' שֶׁלֹּם אֵלָּא כִּשְׁכַּסָּא דְדוֹד עַל מְכוּנָה בִּירוּשָׁלַם. וְעוֹד דְּבִשְׂאֵלְתִינוּ וְכַסָּא דְדוֹד מְהִירָה בְּתוֹכָהּ תְּכִין, הִרִי בְּקִשְׁתִּינוּ גַם כֵּן עַל יְרוּשָׁלַם שִׁיכוֹנָן בְּתוֹכָהּ כִּסֵּא דְדוֹד, וְהוּא מַעֲיָן חֲתִימָה. וְזֶה גַם כֵּן טַעַם הַפְּתִיחָה וְלִירוּשָׁלַם עִירָךְ בְּרַחֲמִים תִּשׁוּב, לֹא לְצוּר עֲצָמִינוּ, אֵלָּא כְּדִי לְהַעֲלוֹת הַשְׁכִּינָה בְּתוֹכָהּ מִן הַגְּלוּת, וְהוּא שְׂאֵלְתִינוּ וְתִשְׁכֵּן בְּתוֹכָהּ כְּאֶשֶׁר דִּבַּרְתָּ, וְאַחֵר כֵּן וְכֵנָה אוֹתָהּ בְּקֶרֶב וְכו', כְּדִי שִׁכְסָא דְדוֹד מְהִירָה בְּתוֹכָהּ תְּכִין.

עוד נראה, דשאלת וְכַסָּא דְדוֹד וְכו' היא שאלת בנין ירושלים ממש, והוא דבפרק ב' דמגילה (יז:) איתא וכיון שנבנית ירושלים בא דוד דוד שנאמר (הושע ג, ה) אַחֲרֵי לָשׁוּבוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל וּבִקְשׁוּ אֶת ה' אֱלֹהֵיהֶם וְנָתַתִּי דָּוִד מֶלֶכָם וּפָתַדְתִּי אֶל ה' וְאֵל טוֹבוֹ בְּאַחֲרִית הַיָּמִים, ופירש רש"י אחר שישבו לבית המקדש ובקשו את הקב"ה ואת דוד מלכם עכ"ל וכו'. דאשר יבנה ירושלים יבנה המקדש וְהַשְׁכִּינָה תִּשְׁרָה בְּתוֹכּוֹ, ואז אחר שישבו

ער פֿאַרענטפּערט [דאָרט, דעם] וואָס אַסאַך פּרעגן די קִשְׁיָא [על מה שאומרים בברכת] וְלִירוּשָׁלַיִם עִירָךְ בְּרַחֲמִים [תשוב], וְכִסָּא דְּוֵד עֲבָדְךָ מְהֵרָה לְתוֹכָה תְּכִין, און [מען] לֵאזֹט אויס בּוֹנָה יְרוּשָׁלַיִם. [וקשה שהרי] ס'ברויך דאָך זיין די חתימה, מעין הפתיחה [וכן מעין החתימה], ער קומט אינדערמיט צי צו דויד'ן, און [ער] לֵאזֹט אויס [שחותם] בּוֹנָה יְרוּשָׁלַיִם.

[ומפאת קושיא זו] ווילן אַסאַך זאָגן אַן אַנדערן נוסח.

[און אויף דעם] זאָגט דער ב"ח [אז] ס'איז נישט קִשָּׁה. וואָרן דויד מיט יְרוּשָׁלַיִם איז איין זאך, וואָרן טאַמער איז עס נישט אַזאַ שטאַט, מיט צִדְקוֹת, אַז ס'זאָל קאָנען זיין ראוי פֿאַר דויד הַמֶּלֶךְ, אַזאַ יְרוּשָׁלַיִם ברויך מיר נישט. אונז זעמיר נאָר מִתְפַּלֵּל פֿאַר יְרוּשָׁלַיִם וואָס דויד הַמֶּלֶךְ קען זיין [דאָרט].

אַזוי זאָגט דער ב"ח דאָרטן אין טור אורח חיים, ערגעץ ביי די סימנים דאָרטן ביי די נוסח התפלה, [לערך] אין קי"ז, [ערגעץ] ביי ד'י סימנים דאָרטן [והוא בסימן קיח].

צח

[ונמצא דבעת שמלך דוד על ירושלים, הערשט] דעמאָלטס איז געווען דער תְּכִלִּית [פון] ירושלים אַרויסגעקומען. און [בכלל] אַרְצֵן יִשְׂרָאֵל, איז דויד הַמֶּלֶךְ [שייך לזה, וגרם תכליתו ושבחה הנרצה (וכדלהלן מן אות קא)].

צט

ביאור נוסח התפלה: וְעֵינֵינוּ תְּרַאֲיֵנָה מְלִכּוּתְךָ וְגו' עַל יְדֵי דויד מְשִׁיחַ צִדְקָה לכאורה למה צריכן להוכיח שיהיה על יְדֵי דויד מְשִׁיחַ צִדְקָה דייקא, העיקר הוא לבקש על כבוד מלכותו ושנובה לראותה [ובזה פירשתי^לא וואָס] מ'בעט מיר זיך [בקדושת שחרית לשבת ויו"ט] וְעֵינֵינוּ תְּרַאֲיֵנָה מְלִכּוּתְךָ פִּדְבֵּר הָאָמּוֹר בְּשִׁירֵי עוֹזָה עַל יְדֵי דויד מְשִׁיחַ צִדְקָה'.

[ולכאורה] וואָס דאָרף מען געבן דעם בורא כל עולמים עצות דורך וועמען, [והיה] סגי לומר רק] וְעֵינֵינוּ תְּרַאֲיֵנָה מְלִכּוּתְךָ פִּדְבֵּר הָאָמּוֹר בְּשִׁירֵי עוֹזָה, [איז שוין] גענוג, [ולמה] מוסיפין לבקש] ס'זאָל זיין דורך דויד'ן. דער בורא כל עולמים ווייסט יא דורך וועמען, וואָס דאָרף מען זאָגן, וואָס דאָרף איך מִזְכִּיר זיין דורך וועמען. ממה נפשך, אַז ס'איז דער רָצוֹן הַבּוֹרָא [אז] דורך דויד הַמֶּלֶךְ, וועט עס זיין דויד הַמֶּלֶךְ.

לבית המקדש יבקשו את ה' אלקיהם ואת דוד מלכם, דכשנבנה ירושלים ובית המקדש הנה אז דוד בא ויושב על כסאו כמו שהגון למלך שיהא יושב על כסא מלכותו בעיר ממלכתו, ולכן אמר ואת דוד מלכם, כי יבקשו את דוד מלכם שיהא יושב על כסא מלכותו, ואם כן יאמר הכתוב שיבנה ירושלים ובית המקדש ויכונן כסא דוד בתוך ירושלים שיהא הכל מוכן, ואז בא דוד ויושב על כסאו שהכין לו הוא יתברך. ◦ נמשך מזה שכל שאלתינו בברכת ירושלים הוא בבנין ירושלים והגולה לבנינו, והוא אמרינו וְלִירוּשָׁלַיִם עִירָךְ בְּרַחֲמִים תִּשׁוּב לבנותה, וְתִשָּׁן תְּתוֹכָה פֶּאֶשֶׁר דְּבַרְךָ והוא שתשכון שכניתך בבית המקדש, וְבָנָה אוֹתָה בְּקִרְבִּי וכו' והוא שיהא בונה אותה הוא יתעלה בעצמו בקרוב וכו', הוא כולל בנין העיר ובנין הבית 'בכלל', ואח"כ שואל 'בפרט' וְכִסָּא דְּוֵד מְהֵרָה תְּתוֹכָה תְּכִין, שיהא בונה כסא דוד שיהא מוכן כשיבוא דוד לישב על כסאו, ואם כן כל זה דהיינו בנין בית המקדש ובנין כסא דוד הוא מענין בנין ירושלים ממש, שהרי בית המקדש וכסא דוד הכל הוא נבנה בתוך ירושלים. ◦ וגם יש להם שייכות אל ירושלים, כי הלא הבונה עיר שתהיה עיר ממלכה אליו, הנה הכרח הוא שיבנה בתוכה בית קדוש לתפילה ולעבודה לפניו יתברך, גם צריך הוא לבנות בית שיהא נקרא בית המלך ובתוכו כסא מלכותו שישב המלך עליו לרון עמו. ◦ ובעל כרחינו צריכין אנחנו לפרש כך, דאם לא כן מה ענין כסא דוד לבנין ירושלים.

^ל כמבואר בגמרא פסחים (קד.), ובתוספות ברכות (מו. ד"ה כל), ובבית יוסף (או"ח מו, א) ומגן אברהם (שם, ה).

^{לא} בדרשת הושענא רבה תש"י (אצל הושענא חנה דוד, לשון קדש קיט אות צ-צא), ועוד.

ק
ואם הקב"ה הבטיח שיהיה על ידי דוד, כדבר האמור בשירי
עוף, אם כן בלאו הכי יהיה כן, ולמה לנו לבקש על זה

[ובכלל איז דען] עפעס א הנה אמינא, קאן דען זיין דורך אן אנדערע? אז דער בורא
כל עולמים בשרי עוף האט עס צוגעזאגט על ידי דוד, וועט עס ממילא זיין. וואס
דארף איך אויף דעם בעטן, פארוואס דארף איך מזכיר זיין און געבן עצות פארן
בורא עולם.

קא

אמנם להאמור נחא, כי הכוונה להדגיש שאין אנו רוצין בבנין ירושלים והגאולה, רק באופן שיהיה על ידי דוד
משיח צדק, ויהיה הכל מסמא דקדושה, ולאפוקי שלא נתעה במשאות שוא ומרוחים בגאולת שקר ח"ו

נאך [לפי דברי הב"ח נחא, ווייל] מ'מוז דאס ארויסזאגן זעט אויס, [כדי] מ'זאל זיך
נישט פאפן [לחשוב] אז ס'איז פארהאנדן אויף אן אנדערע בחינה ירושלים, נישט דורך
דוד המלך. [ולהודיע כי כל שאין זה ראוי לדוד המלך] זאל מען וויסן דאס איז גארנישט.
איבערדעם זאגט מען ארויס אין די תפלה [שיהיה על ידי דוד משיח צדק, ולא זולת] לב.

לב וז"ל רבינו בסוף הקדמת על הגאולה ועה"ת: וחשבתי הכוונה כמה שאנו אומרים ועינינו תראינה מלכותך
כדבר האמור בשירי עוף על ידי דוד משיח צדק, [דיש להבין] על מה אותן הדברים סובבים, שאם סובבים על
בשורת הגאולה הנאמרים בשירי דוד המלך ע"ה, הנה בשורת הגאולה היא בכל התורה כולה, ובכל דברי
הנביאים, כמבואר ברמב"ם הלכות מלכים פרק י"א (הלכה א), שכתב שכל מי שאינו מאמין בביאת המשיח או
שאינו מתקנה לביאתו, לא בשאר נביאים בלבד הוא כופר, אלא בתורה ובמשנה ורבינו, שהרי התורה העידה עליו.
ומביא על זה כמה פסוקים שמבואר בהם הישועות העתידות בביאת משיח צדקינו. ואחר כך כתב שבדברי
הנביאים אין צריך ראיה, שכל הספרים מלאים בדבר זה. ואם כן למה אמר ככתוב 'על ידי דוד', דמשמע שאך
בשירי דוד נאמר זה, יותר הוי ליה לומר ככתוב בתורה הק' ובכל דברי הנביאים, וגם דוד בתוכם. וואס נימא
שסובב על 'עיקר הגאולה' שיהיה על ידי דוד משיח צדקינו, גם כן אינו מוכן למה צריכין להזכיר בתפלה את
הדרך והאופן על ידי מי יהיה הגאולה. וכי צריכין ליתן עצות להקב"ה גדל העצה ורב העלילה (ירמ' לב, יט),
אנחנו צריכין רק להתאמץ בתפלה לקרב את הגאולה, אבל הדרך והאופן ועל ידי מי יהיה השליחות, יודע
הקב"ה, ובודאי יעשה כאשר הבטיח את הטוב והמטיב בכל אופן ואופן.

גם הלשון ועינינו תראינה מלכותך קשה לכאורה, דהלא ראיה בעלמא יראו אז גם העכו"ם גדולתן של
ישראל ותוקף מלכותו יתברך שמו, וכמו שפירש רש"י ז"ל בפרשת ואתחנן (ו, ד) על הכתוב שמע ישראל, ה'
שהוא אלקינו עתה ולא אלקי האומות עובדי אלילים, הוא עתיד להיות אחד, שנאמר (צפניה ג, ט) כי אז אֶהְפֹּךְ אֶל
עמים שפה ברוך לקרא כלם בשם ה'. ויש דיעות בדברי חכמינו ז"ל (תנא דבי אליהו פרק כב) שאף בתחיית
המיתים, גם הרשעים הערצים יעמדו בתחייתם, לראות בגדולתו יתברך שמו וגדולת ישראל, אלא שרשע יראה
וכעס שניו יחרק ונמס (תהלים קיב, ח), ותיכף אחר כך יחזור לעפר, וישראל ששים ושמהם בישועתו יתברך שמו.
ואם כן הוה ליה לומר בתפלה שנוכה להיות מהגאלים, השמחים בבנין ירושלים וששים בעבודתו יתברך שמו,
ולא בלשון תראינה בלבד, שאין בלשון זה אלא ראיה בעלמא.

ואפשר לומר כעין מה שכתב הב"ח באורח חיים סימן קי"ח, כמה שהיה פקוקים בנוסח ברכת
ילירושלים, שהתחיל בבנין ירושלים וסיים בכסא דוד, שאין הפתיחה מעין החתימה. והארץ שם הב"ח לבאר,
ותמצית דבריו, דשפיר הוה חתימה מעין הפתיחה, דבנין ירושלים ופסא דוד חדא מילתא, שאין אנו משקשים על
בנין ירושלים אלא באופן שיהיה ראוי לכסא דוד, לא באופן אחר, ועינין שם. וכן אפשר לומר, שלכן ייסדו
לפרט בתפלה זו על ידי דוד משיח צדק, שלא יהיה מקום לטעות ח"ו שאפשר להיות איזה גאולה טרם ביאת
המשיח [כן דוד], כאשר בעוונתו הרבים פשתה המספחת, לכן ראו לפרט בתפלה זו בפירוש על ידי דוד משיח
צדק, שאך לגאולה שעל ידי דוד משיח צדק אנו מצפים, לא זולת וכו'.

ובאמת זכי הראות אינם רואים באופן אחר, אבל השוחד העצום המסמא ומעוור עיני העולם בכחו של
הס"מ וחיילותיו, טח עיניהם בראות וכו', וכל זאת הוא, יען שעניים להם ולא יראו, שאינם יכולים לראות האמת
וכו'. ועל זה אנו מתפללים ועינינו תראינה, שיהיה לנו ראינה טובה ברורה ואמיתית כי התגלות מלכותו יתברך
שמו הוא אך על ידי דוד משיח צדק, ואך לזה נחכה תמיד בכל עת ועונה, ולא לפנות אל האלילים לבקש
לְטַמְאָה בָּהֶם (ע"י קדושים ט, לא), המה הכופרים המכבים כל אורן של ישראל. ואנו מתפללים (בתפלת עובדי בחול)
יִרְאוּ עֵינֵינוּ ויִשְׁמַח לִבֵּנוּ וְתִגַּל נַפְשֵׁנוּ בִישׁוּעָתְךָ בְּאֵמַת, הקדים לכל לשון יראו עינינו, שיעזרנו השי"ת שלא להיות
חס ושלום מְכִים בְּסִנְיָוִים שלא לראות האמת, ועל ידי עינים טהורות נזכה לשמוח בישועת האמת, אמך כן יהי
רצון מהרה בימינו אמן.

קב
חתולת ישוב קושיא יח

היצט איז אזוי.

דער בורא כל עולמים האָט נישט געוואָלט מַגְלָה זיין דאָס פּלאַץ [ער שיבוא דוד]

[וכדיבואר להלן].

קג
המשך ההקדמה ל'ישוב קושיא יח
תכלית ארץ ישראל ובניינה, מקושר עם כסא דוד המלך

קודם וועל איך דאָ צוקומען [לביאור המדרש הנזכר, שהיה ראוי לומר שירה על מפלת סיחון ועוג] **אלא שבא דוד** [ואמר שירה עליהם].

[ווייל] **לעולם גאנץ ארץ ישְׂרָאֵל, דאָס קער צו דוד'ן.**

קד
וכבר הוקצב כן מתחילת הבראיה בספרא אדם קדמא, שאז כבר הראה הקב"ה לאדם הראשון דור ודור וחכמו
ס'שטייט דאָךְ^{אב} [אַז] **אַלדינגס** [כבר הראה הקב"ה לאדם הראשון, ווי] **יעדער האָט זיין חלק,** [ועל זה נאמר] **זֶה סֵפֶר תּוֹלְדוֹת אָדָם** [בראשית ה, א]. **ס'שטייט** [שהרה לן] **דור ודור ודורשיו,** [אויף] **יעדן עקסטער** [האָט ער אים געוויזן] **'וואָס' ער וועט טון.**

קה
דער בורא כל עולמים האָט געוויזן פֿאַר משה רבינו'ן [מה שכתוב בספרו של אדם הראשון], - **שטייט אַרויס אין מדרש רבה**^{לז}, - [ווען] **ער האָט געוואָלט מאַכן דאָס מַשְׁכָּן** [בעצמן] **האָט אים דער בורא כל עולמים געוויזן** [ווי ס'שטייט שוין אין] **סֵפֶר תּוֹלְדוֹת אָדָם** [אַז] **דאָס קער צו בַּצְלָאֵל'ן.**

^{אב} בגמרא סנהדרין (לח): דאמר ריש לקיש, מאי דכתיב **זֶה סֵפֶר תּוֹלְדוֹת אָדָם**, מלמד שהראהו הקב"ה דור דור ודורשיו דור דור וחכמיו וכו'.

ובגמרא עבודה זרה (ה): והאמר ריש לקיש מאי דכתיב **זֶה סֵפֶר תּוֹלְדוֹת אָדָם** וגו', וכי ספר היה לו לאדם הראשון, מלמד שהראה לו הקב"ה לאדם הראשון דור דור ודורשיו, דור דור וחכמיו, דור דור ופרנסיו וכו'.

^{לז} בשמות רבה (מ, ב-ג): דבר אחר, 'קְרָאתִי בְשֵׁם בַּצְלָאֵל' אין כתיב כאן, אלא 'רָאָה' קְרָאתִי (תשא לא, ב). אתה מוצא, כשעלה משה למרום הראה לו הקב"ה כל כלי המשכן, ואמר לו כך וכך עשה, וְעָשִׂיתָ מִנֶּתֶר, וְעָשִׂיתָ שִׁלְחָן, וְעָשִׂיתָ מִזְבֵּחַ, כך כל מעשה המשכן. בא משה לירד, סבור שהוא עושה אותו, קרא לו הקב"ה אמר לו, משה מלך עשיתך, אין דרך המלך לעשות דבר, אלא גוזר ואחרים עושים, אף אתה אין לך רשות לעשות דבר, אלא אמור להם והם עושין. ולא אמר לו למי יאמר, אמר משה למי אומר, אמר לו אני מראה לך. ומה עשה הקב"ה, הביא לו ספרו של אדם הראשון והראה לו כל הדורות שהן עתידין לעמוד מבראשית עד תחיית המתים, דור ודור ומלכיו, דור ודור ומנהיגיו, דור ודור ונביאיו, אמר לו כל אחד ואחד התקנתיו מאותה שעה, וכן בַּצְלָאֵל מאותה שעה התקנתיו, הוי 'רָאָה' קְרָאתִי בְשֵׁם בַּצְלָאֵל.

דבר אחר ראה קראתי בְשֵׁם בַּצְלָאֵל, הה"ד (קהלת ו, י) מה שְׁהִיָּה כְכֹר נִקְרָא שְׁמוֹ, אמר הקב"ה מי שהתקנתיו מראש שיעשה המשכן כבר קראתי לו שם. מהו וְנִדְעָ אֲשֶׁר הוּא אָדָם (שם), עד שאדם הראשון מוטל גולם, הראה לו הקב"ה כל צדיק וצדיק שעתיד לעמוד ממנו, יש שהוא תלוי בראשו של אדם, ויש שהוא תלוי בשערו, ויש שהוא תלוי במצחו, ויש בעיניו ויש בחוטמו ויש בפיו ויש באזנו ויש במלתין (מקום הנזם). ותדע לך, בשעה שהיה איוב מבקש להתווכח עם הקב"ה ואמר (איוב כג, ג-ד) מִי יִתֵּן יְדַעְתִּי וְאֶמְצָאָהּ אֶעֱרֹךְ לִפְנֵי מִשְׁפָּט, הקב"ה משיבו אתה מבקש להתווכח עמי, אִיפֹה הֵייתָ בִּסְדֵי אֶרֶץ (שם לח, ד), מהו אִיפֹה, א"ר שמעון בן לקיש, אמר לו הקב"ה, איוב אמר לי האִיפֹה שֶׁלךְ באיזה מקום היתה תלוייה, בראשו או במצחו או באיזה אבר שלו, אם יודע אתה באיזה מקום היתה אִיפֹתךְ אתה מתווכח עמי, הוי אִיפֹה הייתי. ○ הראה לו הקב"ה לאברהם, על ידי שאמר דבר אחד בני יורדין למצרים ומשתעבדין במצרים, הראה אותו למשה עומד וגואלם, הראה לו ליוסף זן את השבטים, הראה לו למשה מושח נביאים, הראה לו לשמואל מושח מלכים, ליהושע מכניס ישראל לארץ, לדוד מייסד הבית, לשלמה בונהו, לעתליה אם אחזיה ובניה מנתקין את מסמרות הזהב של בהמ"ק, יהוידע מתקן, אמן עושה עבודת כוכבים, יאשיה מבערה, נבוכדנצר מחריב הבית, דריוש בונה אותו, והראהו לבצלאל עושה המשכן, הוי רָאָה קְרָאתִי בְשֵׁם בַּצְלָאֵל.

קו

און אזוי כדומה [מצינו כי] די גמרא רעכנט אויס^ה [כי שמואל ירחינאה] חֲפִים יתְקַרִי [ורבי לא יתְקַרִי, ווייל] אין סִפְר תולדות אָדָם שטייט נישט [שיקרא רבי], נאָר אַסְיָא דְרַבִּי וועט ער זיין.

קז

ס'שטייט^{לו} [אַז אויף] יעדן וואָס ער וועט זיין, און וואָס ער וועט טון, שטייט [שוין] אין סִפְר תולדות אָדָם, [ושעל זה נאמר] גְלָמִי רָאוּ עֵינַיָךְ וְעַל סִפְרָךְ כָּלָם יִכְתְּבוּ [תהלים קלט, טז], ווען אדם הראשון איז נאָך געווען אַ גולם [בתחלת יצירתו], האָט מען אין דעם ספר האָט מען [שוין] געוויזן עד סוף כל הדורות.

קח

[וכמו כן כבר נכתב מתחילת הבריאה בספרא דאדם קדמאה, כי] אַרְץ יִשְׂרָאֵל איז אונטערן מַלְכוּת פון דוד'ן.

דאָס איז דער אָמֶת [של בחינת ארץ ישראל], אַנדערש נישט.

דאָס' איז עס.

קט

והנה מבואר ברמב"ן כי ארץ סיחון ועוג הוא מכלל נחלת ארץ ישראל. ושלכן לא נאמרה פרשת גיעולי נכרים לאחר מלחמת סיחון ועוג, לפי שהותר להם קדלי דחזירי בשעת המלחמה, כמו במלחמת ארץ ישראל לאַמִּיר זען. דער רמב"ן זאָגט דאָך^ל פֿאַרוואָס האָט מען נישט געזייגן [פרשת]

^{לה} בגמרא בבא מציעא (פח: פו:): שמואל ירחינאָה אַסְיָא דְרַבִּי וכו', הוּה קא מצטער רבי לְמַסְמְכִיָּה [פירש"י: טרח ומתעסק לסומכו, לפי שחכם בקי היה כל כך] ולא הוּה מסתייעא מילתא [שהיתה השעה נטרפת, או לא היו החכמים נאספים]. אמר ליה לא לצטער מר, לדידי חזי לי סִפְרָא דְאָדָם הָרֵאשֹׁן [שהראהו הקב"ה דור דור וסופרי, דור דור ודורשיו, דור דור וחכמיו], וכתיב ביה שְׁמוּאֵל יִרְחִינָאָה חֲפִים יתְקַרִי וְרַבִּי לֹא יתְקַרִי, וְאִסּוּ דְרַבִּי עַל יְדוּ תְהָא. רַבִּי וְרַבִּי נִתַּן סוּף מִשְׁנָה [כל זה כתוב לשם. סוף המשנה, סוף תנאים, עד ימיהן אמרו איש את דבריו בבית המדרש והיו תלמידים גורסים שמועה שמועה לבדה, ולא היו מסכתות סדורות, וסדר וקבץ על הסדר, והם כללו האמור ברורות שלפניהם וסדרו את המסכתות, ואחריהם לא יסיפו אלא מעט], רַב אִשִּׁי וְרַבִּינָא סוּף הוּרָא [סוף כל האמוראין, עד ימיהם לא היתה גמרא על הסדר אלא כשהיתה שאלה נשאלת בטעם המשנה בבית המדרש, או שאלה על מעשה המאורע בדין ממון או איסור והיתר כל אחד ואחד אומר טעמו, ורב אשי ורבינא סידרו שמועות אמוראין שלפניהם, וקבעו על סדר המסכתות כל אחד ואחד אצל המשנה הראויה והשנויה לה, והקשו קושיות שיש להשיב לפירוקים שראויים לתרץ הם והאמוראים שעמהם, וקבעו הכל בגמרא, כגון איתיביה מיתיבי ורמינהי איבעיא להו, והתרוצים שעליהן, מה ששיירו אותן שלפניהן, ואתן אמרו לפניהם הקושיות והתירוץ שעליהם לא קבעום בגמרא על סדר המסכתות והמשנה שסידר רבי, ובאו רב אשי ורבינא וקבעום], וסימנן עַד אָבּוּא אֶל מְקַדְשֵׁי קַל אָבִינָה לְאַתְרֵיהֶם [תהלים עג, יז] [מקדשי סימנא דרב אשי, אבינא סימנא דרבינא, לאחריהם סימן סוף הוראין].

^{לו} בבראשית רבה (כד: כז:): דבר אחר זה סִפְר תולדות אָדָם, כתיב גְלָמִי רָאוּ עֵינַיָךְ וְעַל סִפְרָךְ כָּלָם יִכְתְּבוּ יָמִים יָצְרוּ וְלֹא אָחָד בָּהֶם, רבי יהושע בר נחמיה ורבי יהודה בר סימון בשם ר"א, בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון, מִלָּא כל העולם כולו בְּרָאוּ מִמּוֹרָח לַמַּעֲרָב וכו'. רבי תנחומא בשם רבי בנייה ורבי ברכיה בשם רבי אלעזר אמר גולם בראו, והיה מוטל מסוף העולם ועד סופו, הדא הוא דכתיב 'גְלָמִי רָאוּ עֵינַיָךְ. אמר רבי יהודה בר סימון, עד שאדם הראשון מוטל גולם לפני מי שאמר והיה העולם, הראה לו דור דור ודורשיו, דור דור וחכמיו, דור דור וסופרי, דור דור ומנהיגיו, שנאמר גְלָמִי רָאוּ עֵינַיָךְ, גולם שראו עיניך, [ועל סִפְרָךְ כָּלָם יִכְתְּבוּ] כבר הם כתובים על ספרו של אדם הראשון, הוי זה סִפְר תולדות אָדָם.

^{לז} ברמב"ן פרשת מטות (לא, כג): והזהיר אותם עתה בהגעלת כלי מדין מאיסורי הגוים, ולא אמר להם זה מתחלה בכלי סיחון ועוג שלקחו גם שללם, כמו שאמר (דברים ב, לה) רַק הִבְהֵמָה בָּזְנוּנוּ לָנוּ וְשָׁלַל הָעָרִים אֲשֶׁר לְבָזְנוּ, והטעם, כי סיחון ועוג מלכי האמורי הם וארצם מנחלת ישראל היא, והותר להם כל שללם אפילו האיסורים דכתיב (שם יא) וּבָתִּים מְלָאִים כָּל טוֹב אֲשֶׁר לֹא מְלָאָה, ואמרו רבותינו (חולין יז.) קדלי דחזירי אשתרי להו, אבל מדין לא היה משלהם ולא לקחו את ארצם, רק לנקום נקמתם הרגו אותם ולקחו שללם ולכך נהג האיסור בכליהם וכן בדין הטומאה שהזהירם עתה (מטות שם, יט) וְאַתֶּם תָּנוּ מַחוּץ לַמִּחָנָה שְׂבַעַת יָמִים וגו', כי מלחמת סיחון ועוג בה היו כל ישראל וטומאה הותרה בצבור ועל דרך הפשט, הוזיירם וְאַתֶּם תָּנוּ מַחוּץ לַמִּחָנָה שְׂבַעַת יָמִים ותחתטאו, כדי שלא יטמאו את העם, אבל שם כולם היו שוים בדבר.

וברמב"ן פרשת ואתחנן (ו, ייא): וְהָיָה כִּי יִבְיָאָךְ ה' אֱלֹהֶיךָ וגו', יזכור ככאן, כי ברכות הטובה יזכור ימי

גיעולי מדין [מקודם לזה, אצל מלחמת סיחון ועוג. והלא] **מלחמת סיחון ועוג** איז דאָך געווען פריער [למלחמת מדין], פאַרוואָס האָט מען נישט דעמאָלטס געזאָגט דעם דין פון גיעולי מדין.

זאָגט ער, ווייל אַרץ סיחון וְעוג האָט אַ שייכות מיט אַרץ ישׂראל, און דאָרט [במלחמת ארץ ישראל] איז מותר געווען קדלי דחזיר^ה, [ולכן] איז עס נישט אָנגעגאָנגען [דער דין פון גיעולי כלי נכרים, כי היו מותרים לאכילה].

קי

[ובאמת] אין דעם איז דאָ גאַנצע פֿלוגתות [אם ארץ סיחון ועוג הוא מכלל נחלת ארץ ישראל, או לאו]. ס'איז דאָ ראיִות אַז ס'איז יאָ [מארץ ישראל], און ס'איז דאָ ראיִות אַז ס'איז נישט^ט.

און רש"י זאָגט^ב אַז [לאחר שכבש ארץ סיחון ועוג אמר משה] דמייתי שהותר הנדר, [ולכן נאמר] וְאַתְחַנֵּן [אַל ה'] 'בַּעַת הַהוּא', [ווען] ער איז געקומען אַל אַרץ סיחון וְעוג האָט ער געקלערט ס'איז הותר הנדר, ווייל אַרץ סיחון וְעוג האָט שוין גיקערט צו אַרץ ישׂראל. [וזהו אחד מהראיות דשפיר יש לו דין ארץ ישראל, אבל נתקשו דאם כן האריך באמת הותר לו ליכנס לשם, והאריך בזה].

ס'איז גאַנצע פֿלוגתות, איך וועל נישט דאָ מאַרץ זיין אין דעם וויאזוי מ'מאַכט הַכְרֵעוֹת^ט.

קיא

על כל פנים מיט אסאך זאכן האָט עס גיקערט צו אַרץ ישׂראל.

עֲנִי וּמְרוּדוֹ שהיה עבד במצרים, ולא ישכח את ה' שהוציאנו מן העבדות ההוא לטובה הזאת, אבל יזכור חסדיו תמיד ויירא אותו ויעבוד לפניו כעבד לאדוניו. ועל דעת רבותינו ירמוז עור, כי הטוב ההוא אשר ימצא בבתים המלאים, מותר, אפילו היו שם דברים הנאסרים בתורה, כגון קדלי דחזירי, או כרמים נטועים כלאים או ערלה וכו', והשליט אותם בכל הנמצא בארץ במותר ובאסור. והנה הותרו להן כל האיסורים וזלתי איסור עבודה זרה, כמו שיבאר עוד (עקב ז, כה) לא תחמד כסף וזהב עליהם וְלִקְחָתָם לָךְ וגו', ולכן יזכיר כאן בפרשה שאחרי כן (ואתחנן ז, ה) מִן־בְּחִיתֵיהֶם תִּתְּצוּ וגו', לאבד עבודה זרה ומשמשיה, ושאר כל הנמצא בארץ מותר, והיה ההיתר הזה עד שאכלו שלל אויביהם, ויש אומרים [רק] בשבע שכבשו, וכן נראה בגמרא בפרק ראשון ממסכת חולין. וזה כתב בהלכות מלכים ומלחמותיהם (רמב"ם מלכים ח, א) חלוצי צבא, משיכנסו בגבול הגוים וישבו מהם, מותר להם לאכול נבלות וטרפות ובשר חזיר וכיוצא בו, אם רעב ולא מצא מה יאכל אלא מאכלים אלו האסורים, וכן שותה יין נסך, ומפי השמועה למדו וּבָתִּים מִלֵּאִים פֶּל טוֹב, ערפי חזירים וכיוצא בהן. ואין זה נכון, שלא בשביל פקוח נפש או רעבון בלבד הותר בשעת מלחמה, אלא לאחר שכבשו הערים הגדולות והטובות וישבו בהן התיר להם שלל אויביהם. ולא בכל חלוצי צבא, אלא בארץ אשר נשבע לאבותינו לתת לנו כמו שמפורש בענין. וכן יין נסך שהזכיר אינו אמת, שבכל איסורי עבודה זרה היא עצמה ומשמשיה ותקרובת שלה הכל אסור, שנאמר (עקב כו, כז) שֶׁקֶץ תִּשְׁקָצוּ וְתַעֲב תִּתְּעֲבֶנּוּ כִּי חָרָם הוּא. ואם לא נתכוון הרב אלא להתיר סתם יינן במלחמה, וכי למה הוצרכנו לדבר זה, איסורי תורה הותרו, גזרות של דבריהם יהיו אסורות (כתמיה). [ועיין זה גם ברבינו בחיי (ואתחנן ח, ט)].

^ה כמבואר בגמרא חולין (יז, ו) ופירושו עורפי חזירים [וכן שאר מאכלות אסורות]. והלשון 'קדלי' דחזירי, כן הוא לשון הראשונים במס' חולין, ולשון הגמרא במגילה (יג, י) לענין אחר. ובגמרא חולין שלפנינו איתא הגירסא "כתלי" דחזירי, וגירסת הערוך "קולתי" דחזירי.

^ט וכמו שהאריך רבינו בזה בס"ג ואתחנן תשכ"ו (לשון קדשו קיא ח"ג, אות כ-ט), בשם הפרשת דרכים (דרוש ח) שמביא ראיות לכאן ולכאן, והוא מסיק שיש לו דין ארץ ישראל, ובראש דוד להחיד"א (שם) כתב שהוא פלוגתת התנאים בבכורות (נה), והוא מכריע דמתחילה לא היה לו דין ארץ ישראל, רק אחר שנכבשה כל ארץ ישראל ונתקדשה, אז נתקדשה גם עבר הירדן המזרחי שהוא ארץ סיחון ועוג. וכעין זה מסיק בישמח משה (פרשת ואתחנן). - ועיין עוד בענין זה בס"ג אמור תשי"ח.

^ב ברש"י ואתחנן (ג, כג): [וְאַתְחַנֵּן אֶל ה'] בַּעַת הַהוּא. לאחר שכבשתי ארץ סיחון ועוג, דמייתי שמא הותר הנדר.

קיב

ולכן מכיון שארץ סיחון ועוגו שייך לארץ ישראל, על כן עיקר תכליתו הוא בזמן שימלוך דוד. ולכן לא דומה לציאת מצרים שאמרו שירה תיכף, לפי שהיה בחוץ לארץ, אבל בכיבוש ארץ סיחון ועוגו שהוא מכלל ארץ ישראל, הוצרכו להמתין עד שיבא דוד, שאז נגמרה כל התכלית של מלחמה זו, כשהיתה ארץ ישראל תחת מלכות דקדושה של בית דוד, והוא נבחר לזה עוד מתחילת הבראה.

[וממילא ביי] א זאך וואס ס'קער צו אַרץ ישׂראל, דאָס מוז מען האָבן דוד המלך. [ולכן על מפלת פרעה שפיר אמרו שירה מיד, ווייל] מַצְרִים איז געווען אין חוץ לַאֲרֶץ, אַלעס איז געווען [רק מחוץ לארץ, און] דעמאלטס איז מען נישט אָנגעוויזן געווען אין דוד המלך, נאָר אַרץ ישׂראל.

קיג

דאָס איז דער פֿשט, קשים היו חיילותיו של סיחון ועוג יותר מחיילותיו של פרעה, והיה ראוי לומר עליהם שירה, אלא שבא 'דוד'. [ווייל ס'שטייט] כִּי לֹא בַחֲרָתִי בְעִיר אֶלָּא בַחֲרָתִי 'בְּדוֹד' עֲבָדִי, [איבערדעם דעס] וואָס ס'קער צו אַרץ ישׂראל מוז מען אָנקומען צו דוד'ן, איבערדעם האָט מען געמוזט וואַרטן ביז דוד וועט קומען און 'ער' האָט געזאָגט לְסִיחֹן מֶלֶךְ הָאֲמֹרִי [כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ]. דאָס האָט אָן אַנדערער נישט געקענט אויסכאַפֿן, [ווייל] דאָס קער צו דוד המלך.

קיד

[און] עקסטערדעם, יעדער ברויך זאָגן זיין חלק [ודוד היה מוכן לכך מתחילת הבראה], און ס'איז 'פריער' נישט געווען די צייט [דערויף].

קטו

ישוב קושיא יח (באופן ראשון)

וכן מקום המקדש מקושר עם דוד המלך, ושייך לשרשו, ולכן אף התגלות מקומה הוצרך שיהיה דייקא על ידי דוד המלך, וגם זאת רק לאחר כל העינויים והעינויות שמסר דוד נפשו על זה, למען כבוד ה'

[וכן הוא בענין גילוי מקום המקדש, דהוצרך שיהיה זה דייקא על ידי דוד המלך].

[און ביי] דוד המלך אליין, שטייט אין מדרש^{מא} דרוש [ואתה מוצא] ואחר כך [יאמר לך נביא. דהגם] ס'איז געווען על פי נביא, נאָר קודם ברויכסטו דורש זיין.

קטז

מסתמא איז דאָס געווען די עבודה פון דוד המלך.

[און כדי] מ'זאל וויסן אז 'דאָס קומט נישט גרינג אָן', אַת כָּל 'עֲנוֹתוֹ', ער איז געפֿיניגט געוואָרן ביז ער איז געקומען דערויף.

[ווייל] ס'האָט אויסגעפעלט די עבודה [און] דעם השתוקקות פון דעם קדוש, מ'זאל וויסן אז [דער מקום המקדש] דאָס קומט בְּקִדּוּשָׁה וְטִהָרָה, [און נאָר] מיט השתוקקות צום באַשעפער קאָן מען צוקומען צום מקום המקדש, נישט אויף אָן אַנדערן אָפֿן.

^{מא} בספרי בפרשתן (פסוק י') [ובילקוט שמעוני (דמו תתעט)]: כִּי אִם אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹכֵיכֶם מִכָּל שְׁבִטֵיכֶם, דְּרוֹשׁ עַל פִּי נְבִיא. יְכוּל תַּמְתִּין עַד שִׁיאֲמַר לָךְ נְבִיא, תִּלְמֹד לִמֹּר לְשִׁכְנֵנו 'תְּדַרְשֻׁ' וּבִאֲתָ שְׁמָה, דְּרוֹשׁ וְאַתָּה מוֹצֵא, וְאַחֵר כֵּךְ יֵאמַר לָךְ נְבִיא. וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא בְּדוֹד, זְכוּר ה' לְדוֹד אֶת כָּל עֲנוּתוֹ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָהּ, נִדְר לְאִבִּיר יַעֲקֹב אִם אָבָא בְּהֵלָּה בֵּיתִי אִם אֶעֱלֶה עַל עֶרְשׁ יְצוּצֵי אִם אֶתֵּן שָׁנָה לְעֵינֵי וְגו' עַד אֶמְצֵא מָקוֹם לָהּ מִשְׁכְּנֹת לְאִבִּיר יַעֲקֹב. מִנֵּיין שֶׁלֹּא תַעֲשֶׂה אֵלָּא עַל פִּי נְבִיא, שְׁנֵאֲמַר (שְׁמוּאֵל ב' כד, יח) וַיָּבֹא גִדְּאֵל דְּדוֹד בְּיוֹם הַהוּא וַיֹּאמְרוּ לוֹ עֲלֶה הָקֵם לָהּ מִזְבֵּחַ בְּגִרְןָּהּ אֶרְוֶנָּה הִבְסִי. וְאוֹמַר (דְּבָרֵי הַיָּמִים ב' ג, א) וַיִּחַל שְׁלֹמֹה לְבַנוֹת אֶת בֵּית ה' בִּירוּשָׁלַם בְּהַר הַמֹּרִיָּה אֲשֶׁר נִרְאָה לְדוֹדֵי אֲבִיהוּ.

קיז

[וכן בבנין העתיד אי אפשר לזכות לזה] נאָר דורכ'ן מַלְךְ הַמְּשִׁיחַ.
על ידי דוד משיח צדקך.

קיח

[ועל זה נאמר] זְכוּר ה' לְדוֹד אֶת כָּל עֲנוּתוֹ.
[אָבער ביז] דערווייל האָט מען נישט געוואָלט מַגְלָה זיין דאָס מָקוֹם הַמְּקֻדָּשׁ, [כדי]
מ'זאָל וויסן [אז] אַנדערש [גייט דאָס נישט], דאָס גייט נישט נאָר דורך דוד הַמְּלֶכֶךְ, [און]
מיט עֲנִינוּת פֶּאָרן באַשעפער, דורך זיין פִּינִיגן [זיך] פֶּאָרן בּוֹרָא עוֹלָם, הֶלְכְּנוּ קְדוֹנִית
מִפְּנֵי ה' (מלאכי ג, יד), מִסְטָרָא דְקִדּוּשָׁה.

קיט

דער בורא כל עולמים האָט נישט געוואָלט נישטאָמאַל מַגְלָה זיין דאָס מָקוֹם, [כדי]
מ'זאָל וויסן אַז [אפילו] דער גלוי הַמָּקוֹם דאָס מוז זיין אַ דוֹר מִתּוֹקֵן וואָס ס'קער צו זיי,
וואָס ס'האָט אַ שייכות מיט דעם דוֹר [והוא הדור שמלך בו דוד המלך], און [נאָר] דורך
קִדּוּשָׁה וְטִהָרָה.
איבערדעם האָט מען נישט מַגְלָה געווען פֿריער דאָס מָקוֹם, ביז דעמאָלטס.

קכ

הקדמה לִישׁוּב קוּשִׁיא יח (באופן שני)
נאָר קען נאָך זיין [בדרך] פֿשוּט אויך [בטעם העלמת המקום].
וואָרן לעולם ס'איז דאָך אינגאַנצן געווען עַל פִּי נֶס [מה שנשמר קדושת המקום].

קכא

מבואר במשנה דבכל הר ובעה בידוע שעבדו שם עבודה זרה. והקשו התוספות בשם הירושלמי, דאם כן האך
יכלו לבנות בית המקדש במקום הר, ותירצו כי על פי נביא נבנה שם. ובפשוט הכוונה שהיה על פי הדיבור
[ווי] תוספות פרעגט דאָך די קִשְׁיָא²⁰ [בשם הירושלמי, דהלא אמרו] (עבודה זרה מה). כל
מקום [שאתה מוצא] הָר וְגִבְעָה, בידוע שעבדו שם עבודה זרה. נו וויאזוי האָט מען
אויפגעשטעלט [הבית המקדש בהר המוריה], דאָס בֵּית הַמְּקֻדָּשׁ איז אויף אַ באַרג, [און]
ס'איז דאָך געווען עבודה זרה [בכל הר וגבעה].
ענטפערט תוספות, [ס'איז געווען] עַל פִּי הַדְּבָר.

קכב

והקשה הישמח משה, דהלא לא הותר לעבור על דברי התורה על פי נביא, רק בהוראת שעה, אבל לא לדורות, ובחירת מקום
המקדש היה לדורות. ולכן מפרש דכונת התוס' הוא דעל פי הנבואה ידעו שאותו הר היה יוצא מן הכלל, שלא עבדו שם ע"ז.
[אָבער] מ'פרעגט די קִשְׁיָא [אויף דעם], - דער ישמח משה (פ' וירא) פרעגט עס²¹. און

²⁰ דאיתא במשנה מס' עבודה זרה (מה): נכרים העובדים את ההרים ואת הגבעות, הן מותרין, ומה שעליהן
אסורין, שנאמר (עקב ז, כה) לא תחמד כסף וְזָהָב עֲלֵיהֶם. רבי יוסי הגלילי אומר, אֲלֵהֶיָּהֶם עַל הָהָרִים (בפרשת יב, ב)
ולא ההרים אלהיהם, אֲלֵהֶיָּהֶם עַל הַגְּבָעוֹת ולא הגבעות אלהיהם. ומפני מה אשירה אסורה, מפני שיש בה
תפיסת ידי אדם, וכל שיש בה תפיסת ידי אדם אסור. אמר רבי עקיבא אני אוכין ואדון לפניך, כל מקום שאתה
מוצא הר גבוה וגבעה נשאה ועץ רענן, דע שיש שם עבודת כוכבים. - ועל זה כתבו בתוספות שם: כל מקום
שאתה מוצא הר גבוה כו'. בירושלמי פריך מבית הבחירה, ומסיק עַל פִּי נְבִיא נִבְנָה שֶׁם.
ו"ל הירושלמי (שם דף כא): אמר רבי עקיבא וכו'. תני רבי בורקי קומי ר' מנא, מלמד שלא הניחו הכנענים
לא הר ולא גבעה שלא עבדו עליו. ולא כן סבירין מימר דבר שיש בו רוח חיים אף על פי שאינו אסור להדיא,
אסור לגבוה, בית הבחירה איכּן נבנה. עַל פִּי נְבִיא, וְיַעֲלֶה דוֹד כְּדָבָר גָּד אֲשֶׁר דָּבָר בִּיד ה' (שמואל ב' כד, יט).

²¹ בישמח משה פרשת וירא: וְהֶעֱלֵהוּ עַל אֶחָד הָהָרִים אֲשֶׁר אָמַר אֱלֹיָךְ (וירא כב, ב). יל"ד דלא מצינו

ער ברענגט עס [דעם תירוצ] פון רבי נתן אדלער אויך, דער חתם סופר^{מב}, - וואָס הייסט [ס'איז געווען] עַל פֿי הַדְּבֹר, מ'הָאָט [עפעס] מְשַׁנֶּה געווען דִּי הַלָּכָה?

ס'איז דאָךְ עפעס אַ נִצְחִיּוֹת זאךְ [קביעות מקום ההמקדש, ולא יתכן לשנות ההלכה עפ"י נביא רק 'בהוראת שעה', ולא לדורות].

זאָגט ער ניין, [כי כוונת התוספות] ס'איז געווען עַל פֿי הַדְּבֹר [דעס אַז] מ'הָאָט אָפּגעהיטן מן הַשָּׁמַיִם אַז דאָרט זאָל מען נישט אַרױפּשטעלן קיין עבֹדָה זָרָה^{מה}.

אחר כך שום אמירה על איזה הר, רק שהבין מכח שראה ענן קשור לדברי רז"ל (בראשית רבה נ, א), אבל איך נתקיים אָשֶׁר אמר וכו'.

והנראה לי על פי מה דאיאת במסכת עבודה זרה (מז:): יש נעבד במחובר אצל גבוה, ואיאת עוד שם (מה). אמר רבי עקיבא אני אוכין ואדון, כל מקום שאתה מוצא הר גבוה וגבעה נשאה, בידוע שעבדו שם עבודה זרה. נלמד מכאן שהיותו הר גבוה וגבעה נשאה, הוא סיבה להיות שם עבודה אליילים. והטעם נראה לי וכו' [עיי"ש ב' טעמים ואכ"מ]. והנה הביא התוספות בשם הירושלמי, והוא בפרק ג' דע"ז עלה דהאי מתניתא דרבי עקיבא, דמקשה בית הבחירה האין, דהא הר המוריה הוא הר גבוה, ויש נעבד במחובר אצל גבוה, אף דלהדיט לא נאסר משום נעבד, ולגבוה אסור. ומשני על פי נביא שאני, שנאמר ויעל דָּוִד בְּדָבָר גָּד אֲשֶׁר דָּבַר בְּשֵׁם ה', עד כאן. וזה דברי הפסוק, והעלהו שם לעולה על אחד ההרים, משמע מיוחד שבהרים וכו', ואם כן קשה הא פסול לגבוה, לזה אמר אָשֶׁר אמר אֵלֶיךָ, דהיינו על פי הדבור כתירון הירושלמי כנ"ל. ונראה לי לפי זה דאָשֶׁר אמר אֵלֶיךָ הוא לשון הוה, וכבר נבחר באומרו אחד ההרים וכו'.

ומיהו קשה, דהר המוריה הוא בית 'עולמים', ולא יתכן היתר על פי נביא רק לפי שעה, וכמבואר ברמב"ם פ"ט מהלכות יסודי התורה (ה"ג) וכו'. וצריך לומר דהדיבור היה 'שלא נעבד', והבן.

ונראה לי דזה מה שאמר יעקב (ויצא כח, יז) אֵין זֶה כִּי אִם בֵּית אֱלֹקִים, דמאי 'אין זה', היה לו לומר 'זה' בית אֱלֹקִים. אך ידוע אמרם (בראשית רבה טז, טז) דהר המוריה היה, וסתם הר גבוה נעבד, ואם כן קשה אין יהיה בית אֱלֹקִים, הא יש נעבד במחובר אצל גבוה. אך השיב דזה יוצא מן הכלל יתר ההרים הגבוהים, וקדוש הוא ולא נעבד, והיינו אין זה כי אם 'בית אֱלֹקִים, ולא נעבד וכו' (ועיי"ש שם).

^{מב} בְּשׁוֹ"ת חתם סופר חלק י"ד (סימן רלג): ואבג אשמיעהו מה ששמעתי מפה קדוש מורי ורבי החסיד שבכהונה מו"ה נתן אדלר זצ"ל במה שכתבו תוספות בעבודה זרה פרק כל הצלמים (מה). במתני' כל מקום שאתה מוצא הר גבוה וגבעה נשאה בידוע שיש שם עבודה זרה, וכתבו תוספות בשם ירושלמי דמקדש היכן נבנה למאן דאמר יש נעבד במחובר לגבוה, ותיריך בירושלמי על פי נביא נבנה שם. ופירש מורי זצ"ל הנ"ל על פי מדרש (תנחומא וירא סימן כב), וַיֵּרָא אֶת הַמָּקוֹם מִן־חֶקֶךְ (וירא כב, ד), שראה אותו מקום עמק ולא הר, והתפלל ואמר אין כבודו של מלך לשכון בעמק, ונעשה באותו היום הר, אָשֶׁר יֵאָמֵר הַיּוֹם כָּהֵר ה' יִרְאֶה. והשתא יש לומר דכל ההרים שהעמידו עליהם עבודה זרה ושעבדו קודם שהחזיק אברהם אבינו ע"ה בארץ, אותם נאסרו לגבוה, אך הר המוריה שהיה עמק ולא העמידו עליו עבודה זרה שם לעבדו עד אחר שנעשה הר על ידי תפלתו של אברהם אבינו ע"ה, ואז כבר ניתן לו הארץ, ואין האדם אוסר דבר שאינו שלו. והנה ידע דוד המלך ע"ה שאין לך הר גבוה וכו', ואי אפשר לבנות בית המקדש בהר, ואין כבודו של מלך לשכון בעמק היינו מקום [נסתם], ועל כן אמר אם אֶתֶּן שָׁנָת לַעֲיִנִי וגו' עד אֶמְצָא מָקוֹם לָהּ ויהיה מִשְׁקְנֹת לְאֲבִירֵי יַעֲקֹב, שלזה צריך הר ולא מקום [נסתם], ולזה צריך נביא שגילה להם שזה ההר המקום בתחלה ונעשה הר אחר כך, אלו דבריו ז"ל, ודפח"ח. [וע"ע בשו"ת חתם סופר חלק י"ד סימן רד (ד"ה בוד' ד)].

^{מה} ועיין בחינה זו בראש דוד להחיד"א (פרשת זאת הברכה, עה"פ ולבנימין אמר) וז"ל: ובאופן אחר אפשר לפרש בההיא דתנן פרק ג' דעבודה זרה, דאין הר שלא עבדו שם עבודה זרה, ופריך בירושלמי דאין נבנה בית הבחירה על גבי הר, ופריך דהיה על פי נביא. והנה בהאי דפריך על פי נביא, יש להסתפק אם הנביא גילה דלא נעבדה עבודה זרה, או על פי נביא הותר אף דנעבדה בו עבודה זרה. ולכאורה יש להכריע דהנביא גילה דלא נעבדה עבודה זרה, ובוה דהוא ידיעת 'המצאות' אנו שומעין לנביא, כמו שכתבנו במקום אחר (ברכי יוסף, א"ח סימן לב). אבל אי נימא דאף דעבדו שם עבודה זרה הותר על פי נביא, הדבר קשה, דלא בשמים היא, ואין שומעין לנביא (לקור דין אחד 'לעולם', כי אם 'לשעה') דוקא כאלהו בהר הכרמל, כמו שכתב הרמב"ם פרק ט' דיסודי התורה (הלכה ג), והכא נעבד במחובר אסור לגבוה, וכמו דיליף לה התם בירושלמי, וגם בגמרא הכי מסיק, ואיך שמענו לנביא לעקור דין זה בבית המקדש לעולם. ואף שיש לחלק קצת, יותר נראה להכריע מכח זה הצד האחר, דהנביא גילה שלא עבדו עבודה זרה. [ונבאר מקומות מזכיר רבינו זה גם בשם החיד"א. ובאמת דברי רבינו כאן סובבין בעיקר על פי תירוץ של החיד"א, וכן הוא כפי 'תחילת' דברי הישמח משה והחתם סופר. והיינו כי בנבואה ידעו שמעולם לא עבדו שם, ולא רק עד ימי האבות. משא"כ 'להמשך' דברי הישמח משה (עיי"ש בפנים) והחתם סופר, התיירץ הוא דהנבואה גילה רק עד שנבחר ההר בימי האבות, ואז נתקדש ההר לה' ע"י האבות תחילה, ואז שוב לא יכלו האומות לאוסרו, אבל דרוש זה אתיא כדברי החיד"א והבן].

קכג

ואף שאין רוצין ליטול הבחירה מן השמים, והגוים רצו לעבוד על כל הר וגבעה

נָאָר [לכאורה יש להבין דהרין] ס'שטייט דאָך^ט [אז] פון אַ פֿעל בַּחֲרִיה [קשה להנצל, ואם הם ביקשו לעבוד על כל הר וגבעה, האִיך נטלו מהם הבחירה בענין הר המוריה].

קכד

אבל יש חילוק בענין זה בין ישראל לגוי, דמן הגוי שפיר מצינו שנטולין מהם הבחירה, כשיש סיבה לדבר

נָאָר ס'שטייט^ט אַ חִילוק [בזה] פון אַ גוי צו אַ איד.

[פון] אַ גוי נעמט מען יאָ אַמאָל צי די בחירה, ער זאָל נישט [קענען] טון. [והטעם יש לומר, ווייל] אויף אים איז נישטאָ אַזאַ הַתְּבָרֹת הַיְצָרִים^ט, מ'זוכט נישט אַזוי שטאַרק [השטן להכשיל את הגוי^ט]. מה שאין כן] ביי אַ איד ציצונעמען די בַּחֲרִיה [הוא דבר קשה מאוד]. [אזוי] שטייט דאָך דער חִילוק.

^ט כ"כ בייטב פנים לחנוכה (אות טו, ד"ה אבל): ונ"ל דאיתא בוזרה (וישב קפה). אי היה בו נחשים ועקרבים [בהבור], אמאי כתיב בראובן (וישב לו, כב) לַמֶּעַן הִצִּיל אֹתוֹ מִיָּד הַיָּשִׁיב אֶל אָבִיו, וכי לא חייש ראוּבֵן לֵהָיִי דֹאוֹתָן נחשים ועקרבים וְנִקְּזָן לֵיה, אלא אמר ראוּבֵן אי צדיקא הוא ירחיש ליה ניסא, ולזמנין זכותא דאבהן מסייעין ליה, וישתזיב מנייהו, אבל אי יתמסר בידא דשנאוהו, זעירין אינין דיכלין לאשתיוזא, ובגין כך אמר למען הִצִּיל אֹתוֹ מִיָּדֵי דִּיקָא. וכן כתבו האלשיך ומפורשים (בפ' וישב), לפי שהם בעלי בחירה, ואין הקב"ה מדקדק [לכציל מודקן] לבטל הבחירה, אבל מנחשים ועקרבים ינצל בזכות אבות, והיינו להשיבו אל אביו, עד כאן דבריו.

ולכאורה איך אמר זעירין דמשותבין מידי דשנאוהו, הלא רבים המה שניצולו משנאוהו, הלא הם אברהם מנמרוד, ושרה מפרעה ומאבימלך, וכן רבקה ויעקב מעשו ומלכן, וישראל מיד פרעה, ומיד סיחון ועוג ול"א מלכים ופלישתים וסיסרא וכדומה, וחנניה מישאל ושירה ודניאל מיד נבוכדנצר, וישראל מיד המן שביקש להשמיד להרוג לאבד את כל היהודים, ומיד מלכות יון בימי חשמונאי, וכהנה וכהנה עד שאין לפורטן, ודוד המלך אמר על זה (תהלים קט, ב) רַבַּת צָרָרוּנִי מִנְּעוּרַי גַּם לֹא יָכֹל לִי, ואנו אומרים בהגדה של פסח וכו' שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו והקב"ה מצילנו מידם, הגם שהם בעלי בחירה. ואין לומר זכותא דרבים שאני, דהא יוסף גם כן היה לו זכותא דרבים, יעקב ושבעים נפש שכלכלם, וזכות כל העולם לפי העתיד שיבואו כלם אל יוסף מצרימה לשבור בר, ובזכותו נקדע הים לישראל, הרי היה עתיד להיות רבים צריכים לו וכרבים דמי, והקב"ה כשדן את האדם מצטרף טוב העתיד, כדאשכחן ביציאת מצרים שיצאו בשביל שעתידין לקבל התורה.

אבל נראה לי, דיש חילוק בדבר בין ישראל לאומות העולם, לפי מה דאיתא בסוף פרק קמא דקידושין (לט): בגמרא, ובתוספות שם והוא מיושמי (ריש פאה), דבישראל מחשבה טובה אינו מצרף למעשה, ומחשבה רעה אינו מצרף למעשה. ובאומות העולם איפכא, מחשבה טובה אינו מצרף למעשה, אבל מחשבה רעה מצרף למעשה, כדאשכחן בעשו דכתיב (עובדיה א, י) מִחֲמַס אַחִיךָ יַעֲקֹב תִּכְסֹּף בִּוְשָׁה, ולא מצינו שעשה, אלא מתוך שבקש לעשות נחשב לו כאילו עשה. והטעם כתב זקני מהרש"א (כדהובא בנועם מגדים פרשת פינחס ד"ה אלה), דבישראל ששורשו טוב, על כן מחשבה טובה מצטרף, דאוקמי אחזקה אילו היה בידו לעשות ודאי עשהו, ומחשבה רעה שאינו אלא מקרית לשעה מכח יצר הרע אינו מצטרף, דאמרין אם באו לידו היה חוזר בו ולא עשהו. אבל באומות העולם ששורש רע, וְנָתַתָּ אִמָּם גּוֹי (רושע ה, יז), דאמרין איפכא, מחשבה טובה שאינו אלא מקרית לשעה אינו נחשב למעשה, אבל מחשבה רעה שהוא עצמות מהותו משורש רע, נחשב למעשה, דודאי אילו היה בידו היה עושה, על כן הרי הוא נחשב לו כאלו כבר עשהו ונענש עליו.

וזה החילוק לענינינו, דבישראל הרוצה להרע את חבריו, בעוד שלא עשה מעשה ממש, אינו אלא מחשבה ולא נחשב כמעשה, משום הכי ככהאי גוונא אמר הוזהר זעירין אינן לאשתזבא משנאוהו, היינו בגוונא דהתם שהשבים רצו להרוג את יוסף, ואילו היה הקב"ה מדקדק להצילו מידם היה מבטל הבחירה, כיון שמכח הקב"ה לא הרגוהו, הוה להו כלא עשו כלל, ולכן שלא לבטל הבחירה אינו מדקדק, ושפיר אמר קרא לַמֶּעַן הִצִּיל אֹתוֹ מִיָּדֵי דִּיקָא. אבל באומות העולם הרוצה להרג או להרע לישראל באיהו אופן, ודאי הקב"ה מדקדק להציל אותנו מידם, דאין כאן לומר שמבטל בחירתם, זה אינו דאף שלא עשו את אשר יזמו לעשות, כיון שבקשו לעשות הרי נחשב להם המחשבה רעה כאילו כבר עשו, ולא נתבטל בחירה בזה, כי הרי הם כאילו גמרו מעשיהם, ובדין הוא שאנחנו ננצל מהם, והבן.

עוד טעם נוסף, דהתם לא רצו השבעים אלא להרגו, ולא להחטיאו, מה שאין כן אומות העולם שביקשו להחטיא את ישראל וכו' [עיי"ש עוד באורך, ואכמ"ל יתור].

^{טז} עיין בגמרא סוכה (נב). שהיצר הרע מניח האומות, ומתגרה בשונאיהם של ישראל.

^{מח} ביאור זה הוא ביאור נוסף ממה שכתב בייטב פנים. ויתכן שרבינו מוסיף טעם זה מעצמו, או שכן נמצא באיזה ספר אחר.

קכ

דאָס איז איינס פון די זאכן וואָס דער בורא כל עולמים וויל נישט טון [לבטל הבחירה מבני אדם, ולכן] זעירין אינאָם וואָס מ'זאָל ניצול ווערן פון אַ בעל בחירה. [אזוי] שטייט^{מט} ביי יוסף הצדיק [דעל כן נאמר על ראובן 'שהציל' את יוסף במה שצוה להשליכו לבור נחשים ועקרבִים, כדי להצילו] פון די שָׁבָטִים, וואָרן זיי זענען דאָך געווען בעלי בחירה די שָׁבָטִים, [משא"כ הנחשים ועקרבִים שאינם בעלי בחירה, ובנקל להנצל מהם ע"י זכות שיש לו].

קכו

ישוב קושיא יח (באופן שני)

וממעם זה נתעלמה המקום גם לאחר שכבשו ישראל את הארץ, ואדרכה אז היה סיבה יותר, יען כי קשה ליטול הבחירה מוידע ישראל, ובעוה"ר גם בין ישראל היו עובדי עובדי זרה בימי השופטים, ולכן לא רצו מן השמים שידעו את מקומה, שמא יבואו ויעבדו שם עבודה זרה ח"ו [ובזה מובן טעם העלמת המקום, ווייל] מ'האָט מוֹרָא געהאָט [שמא יעבדו מבני ישראל עבודה זרה על מקום המקדש], ס'איז דאָך געווען שוין [אף קודם בנין המקדש, בהדורות שהיו] נאָך יהושע'ן און די זָקֵנִים, איז שוין געווען עובדי עבודה זרה צווישן אידן. דער יצרא דעבודה זרה איז געווען זייער שטאַרק^{נא}, אין יענע צייטן אויך [בימי השופטים, ואם כן] מי ידע [אם לא היו עובדים ח"ו גם במקום ההוא. וליטול הבחירה מן בני ישראל הוא דבר קשה, שאין רוצין זאת מן השמים, כל שאין הכרח בדבר, ולכן העלימו מקומה, כדי שלא יחפשו העובדי עבודה זרה אחריה]^{נב}.

קכז

וגם יש עוד חילוק, כי עבודה זרה של ישראל חמורה יותר, שלא מהני לה ביטול און דערנאָך^{נב} [איז דאָ נאָך] אַ גרויסער חילוק [בין ישראל להאומות, ווייל] עבודה זרה של עכו"ם האָט אַ בטול, [דאָס] קאָן מען מבטל זיין, [אָבער] עבודה זרה של ישראל האָט נישט קיין בטול, [דאָס] קען מען גאָרנישט מבטל זיין^{נא}. איז זייער ביטער, אַז ס'ווערט עבודה זרה של ישראל^{נב}.

קכח

- [ומה שקשה על זה פון] דעם [מאמר חכו"ל]^{נא} מנשה העמיד צלם בהיכל. האָב איך

^{מט} בזהר הק' (וישב קפה). [ושם איתא הלשון זעירין אינאָם וכו'], ובאלישיך (וישב), כמובא בדברי היטב פנים דלעיל. וכן הוא באור החיים הק' (שם).

^{נא} כמבואר בספר שופטים (ב, ז-ו): [ויעבדו העם את ה' כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע וגו'. וימת יהושע בן נון עבד ה' וגו'. וגם כל הדור ההוא נאספו אל אבותיו ויקם דור אחר אחריהם אשר לא ידעו את ה' וגם את המעשה אשר עשה לְיִשְׂרָאֵל. ויעשו בני ישראל את הרע בעיני ה' ויעבדו את הבעלים. ויעובדו את ה' אֱלֹקֵי אבותם המוציא אותם מִצִּרְיִם וילכו אחרי אלהים אחרים מאלהי העמים אשר סביבותיהם וישתחוו להם, ויכעסו את ה'. ויעזבו את ה' ויעבדו לבעל ולעשתרות. ויחר אף ה' בישראל ויתנם ביד שטים וישסו אותם וגו'. ויקם ה' שפטים וישעוים מיד שפיהם. וגם אל שפטיהם לא שמעו כי זנו אחרי אלהים אחרים וישתחוו להם, סרו מהר מן הדרך אשר הלכו אבותם לשמע מצות ה' לא עשו כן וגו' עיי"ש עוד].

^{נב} עד שלא ביטלה האנשי כנסת הגדולה, וכמבואר בגמרא יומא (סו:).

^{נב} ובהו יובן גם כן למה היה מקום זה גורן ביד ארוונה היבוס, ולא היתה ביד ישראל, עד שקנהו דוד מן ארוונה, כי כל זה היה סיבה מן השמים שלא יבוא שם ויחללו קדושת המקום.

^{נב} מלבד החילוק שבין ישראל לגוים, בענין נטילת הבחירה, וכדלעיל.

^{נא} כמבואר במשנה וגמרא מס' עבודה זרה (נב, ג), ובשלחן ערוך (ייד"ק קמו, א-ב).

^{נב} הדברים רומזים על המצב דאז שכבשו הציונים את מקום המקדש עם העבודה זרות שבתוכו, וכמו שהתאונן רבינו על זה בס"ג שלח תשכ"ז [לשון קדשו ג ח"ג, אות ק-קא]. ועיין עוד בזה להלן באות קלו-קלו.

שוין געזאגט אן אנדערס מאָל פֿשט^י, אַז מ'מיינט נישט אַזוי פשוט [עבודה זרה ממש]^י.
איך וויל נישט איבער'חזר'ן, [כיוועל] היצט נישט מאריך זיין. -

קכט

[ועל כל פנים] ווען ס'איז געקומען מַצד הַקְדוּשָׁה, און מ'האַט געטון די עֲבוּדָה [אין בית המקדש], האָט מען נישט געטון קיין עבודה זרה שֶׁל יִשְׂרָאֵל.
[איבערדעם] מ'האַט נישט געוואָלט מַגְלָה זיין פריער, [לפי שהיה אָז] דאָס גרויסע התגברות היצר, העט מען נישט גיווען צוגעלאָזט^ט. טאַקע ס'איז [דאָך] געווען 'רשעי ישראל' [שהיין] עובדי עבודה זרה, [און ח"ו] מ'העט גיווען מטמא געווען דאָס מקום מיט דער געוואָלט, [נאָך] איידער ס'איז געווען דער פֿת הַמְּלוּכָה פון דוד הַמֶּלֶךְ דאָרט.
איבערהויפט נאָך פֿאַר שְׁאוּל הַמֶּלֶךְ^פ, איז דאָך געוועזן צייטן [וואָס] ס'איז געווען הונדערטער יאָרן וואָס ס'איז געווען עובדי עבודה זרה זייער אַסאַך, טאַקע צווישן אידן.

קל

ואף שלאחר מכן כבר נתגלה מקומה, אבל לַמַּעַט בְּנִיסָא עֲדִיף,
ולכן כל זמן שלא היה הכרח בדבר, העלימו את מקומה

האָט דער בורא כל עולמים נישט געוואָלט [להודיע את מקומה, הגם] ס'קאָן געשען [שישמרו המקום מן השמים, אָבער] לַמַּעַט בְּנִיסָא עֲדִיף, [און] אַז מ'וועט וויסן פון דעם פלאַץ, מִי יוֹדֵעַ וואָס מ'וועט דאָרט אויפשטעלן, וואָס מ'וועט דאָרטן טון, - אַזוי ווי מ'זעט בעוונתנו הרבים^א, - [ושמא] וועט דאָרט אַרײַנקריכן [און וועט] זיך פאַרלייגן דער בעל דָּבָר, דער ס"מ.
[ולכן] האָט דער בורא כל עולמים נישט געוואָלט מַגְלָה זיין דעם מקום, ביז דעמאָלטס.

קלא

ולענין מצב דורינו:

איך געדענק, מ'פלעגט צו זאָגן נאָך אין די פריעריגע צייטן, פֿד הוֹינָא טְלִיאָ^ב,

^י בגמרא סנהדרין (קג:) אחז העמידו בעלייה וכו', מנשה העמידו בהיכל. ובגמרא תענית (כו:) בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות, ובטל התמיד, והובקעה העיר, ושרף אפוסטמוס את התורה, והועמד צלם בהיכל. - ופירש רש"י: שהעמידו מנשה, כדמפורש בתרגום ירושלמי בפרשת השמים קס"א וגו' (ישעי' סו, א).
ובירושלמי יומא (כג.) ותענית (כב:) וסנהדרין (נא:) בשעה שהעמיד מנשה צלם בהיכל.

^י בס"ג יוחי תשכ"ז (לשון קדשו רסד ח"א, אות נב-נ) וס"ג קרח תשכ"ז (לשון קדשו ד ח"ד, אות קג-קנד), ובדרשת כל נדרי תשכ"ד (בדברי יואל לוי"כ אות לו), ור"א דסוכות תשכ"ד (בדברי יואל לסוכות אות כא), ובליל ש"ק ויצא תשכ"ד. וכן הוא גם בעל הגאולה ועה"ת (סימן צו). ועיין עוד בס"ג תרומה תשכ"א.

^י רק הכוונה על שהיה לו מחשבה והרהור על צלם, דמזה נברא שם מלאך הנקרא כך.

^ט לכאורה הכוונה שהיה מצטרף ליטול הבחירה מהם מן השמים, וזה דבר קשה לפני ה' לבטל את הבחירה. או הכוונה, כי הרשעי ישראל לא היו מניחין את המקום להשאר בקדושתה.

^פ שעדיין לא היה להם כח השליטה של מלוכה כלל. ועיין בספר שופטים (יז, ו. וכן כא, כה) בַּיָּמִים הָהֵם אֵין מֶלֶךְ בְּיִשְׂרָאֵל, אִישׁ הַיָּשָׁר בְּעֵינָיו יַעֲשֶׂה. ופירש שם הרד"ק: אמר זה לפי שעשה מיכה הפסל, ולא היה מי שימחה בידו, כי אין מלך ושופט בימים ההם. - ובמצודות דוד: אֵין מֶלֶךְ בְּיִשְׂרָאֵל, ולזה עשה כל איש הַיָּשָׁר בְּעֵינָיו, ולא היה מי שימחה ביד מיכה. - ובפ"י המלבי"ם: בַּיָּמִים הָהֵם. רצה לומר אֵל תתפלל שישאל החרישו לזאת, כי לא היה אז שר ושופט בארץ.

^א מה שרשעי ישראל הציונים עושים שם בזמן האחרון, ועיין בזה להלן באות קלו-קלו.

^ב לשון הגמרא במגילה (ה:), ופירש"י כשהייתי נער.

[פלעגט מען] נאָכזאָגן פון גְדוּלִים און צִדִּיקִים [וואָס] האָבן געזאָגט ווען ס'איז געווען די 'טיילונג'¹⁰, פון די אַרטאָדאָקסן מיט די נעאַלאַגן.

קלב

- די נעאַלאַגן האָבן פאַרפירט, זיי האָבן געוואָלט מַחֲטִיא זיין אַת יִשְׂרָאֵל, זיי האָבן זיך פאַרלייגט [צו] אונטערגראָבן די תורה הקדושה, אַזוינס וואָס די אומות העוֹלָם קענען נישט.

אַזוי ווי ס'שטייט דאָך אין פסוק (בחקותי כו, יז) וְרָדוּ 'בְּכֶם' שְׂנְאִיכֶם, [נפירש רש"י]¹⁰ איני מעמיד [שונאים] אלא מְכֶם וּבְכֶם. וואָרן דער גוי קען נאָר טון דְּבָרִים שְׂבָגְלוּי, אָבער אַ איד קריכט אַריין אין די מַטְמוֹנִיּוֹת אַריין.

אין די מַטְמוֹנִיּוֹת אַריין קען נאָר זיין [דורך] רשעי ישראל, זאָגט דאָך רש"י אַרויס, [ועל זה נאמר] וְרָדוּ 'בְּכֶם', בכס ומכס. [און] דעס איז ביטער. -

קלג

פלעגט מען צו זאָגן [בשם צדיקים, לפרש] וואָס די גמרא זאָגט¹⁰ [ודרש אבימי בריה דרבי אבהו] 'מִזְמוֹר' לְאֶסָף, [דעל זה קשה דהלא] 'קִינָה' לְאֶסָף מיבעיא ליה. די גמרא אין קידושין דף ל"א.

זאָגט רש"י¹⁰, רש"י ברענגט דאָרטן אַ פֶּשֶׁט פון מדרש אויף דעם, [ודרש אבימי] פאַרוואָס עפעס [שטייט] 'מִזְמוֹר' לְאֶסָף אַלְקִים בָּאוּ גוֹיִם בְּנִחְלָתָהּ. ווייל ס'איז געווען שֶׁפָּךְ חֲמָתוֹ עַל הָעַצִּים וְאֶבְנִים [בחורבן ביהמ"ק, און דורכדעם] זענען אידן ניצול געוואָרן.

קלד

תוספות ברענגט נאָך אַ פֶּשֶׁט¹⁰, אַז די בני קרח האָבן דאָס געזאָגט, [שראו ברוח

¹⁰ וז"ל רבינו בכינוס הכללי נשא תשכ"א: אין אונגארן איז דאָך געווען דעמאָלטס 'די טיילונג', און וְהָיָא שְׂעִמְדָה לָהֶם אַז ס'איז געבליבן אביסל אידן, מ'האָט זיך אָפּגעטיילט פון 'זיי'. זיי זאָגן [המתחברים עם הרשעים], אַז דאָס איז אַן 'אונגאַרישע תורה', דערווייל דאָס איז אַ 'תורה שְׁלִימָה'. [וגם] אין פוילן האָבן עס אַלע צדיקים געוואָלט, נאָר פריער האָט מען נישט געברויכט [שהמצב לא היה גרוע כמו באונגארן], און ווען מ'האָט שוין געשמועסט דערפון, איז שוין געווען [צו שפעט], האָט מען שוין נישט געקענט אויספירן מיט'ן דור. דאָס איז קיין שום ספק נישט אין דעם [נישט צווייגלעך] (אבות א, ז).

¹⁰ ברש"י בחקותי שם: וְרָדוּ 'בְּכֶם' שְׂנְאִיכֶם. שאיני מעמיד שונאים אלא מְכֶם וּבְכֶם. שבשעה שאומות העולם עובדי אלילים עומדים על ישראל, אינם מבקשים אלא מה שבגלוי, שנאמר (שופטים ו, ג-ד) וְהָיָה אִם זָרַע יִשְׂרָאֵל וְעָלָה מִדֵּן וְעָמְלָק וְגו' וַיַּחֲנוּ עָלֵיהֶם וַיִּשְׁחִיתוּ אֶת כָּבוֹל הָאָרֶץ. אבל בשעה שאעמיד עליכם מְכֶם וּבְכֶם, הם מחפשים אחר המטמוניות שלכם, וכן הוא אומר (מכה ג, ג) וַיֹּאשֶׁר אֶכְלוּ שָׂאֵר עֲמִי וַעֲרָם מַעְלֵיהֶם הַפְּשִׁטוּ וְגו'.

¹⁰ בגמרא קידושין (לא): אמר רבי אבהו, כגון אבימי ברי קיים מצות כיבוד. חמשה בני סמכי הוה ליה לאבימי בחיי אביו, [פירש"י: ואפילו הכן] וכי הוה אתא רבי אבהו קרי אבבא, רהיט ואזיל ופתח ליה [היה אבימי רץ ופותח לו, ואינו מניח לאחד מבניו לילך], ואמר אין אין [אפתח אפתח] עד דמטאי התם. יומא חד אמר ליה אשקיין מיא, אדאייתי ליה נגמם, גחין קאי עליה עד דאיתער, איסתייעא מילתיה ודרש אבימי מזמור לאספ [איסתייעא מילתא עבודי גחין לפניו, שהבין במדרש מזמור אחד שבספר תהלים, שלא היה מבין בו קודם לכן לדורשו. ויש מפרשים שמקרא זה לבדו דרש, מזמור לאספ אַלְקִים בָּאוּ גוֹיִם בְּנִחְלָתָהּ וְגו', קינא לאספ מיבעי ליה, ודרש כך, שאמר אספ שירה על שכילה הקב"ה חמתו בעצים ואבנים שבכיתו, ומתוך כך הותיר פליטה בישראל, שאלמלא כך לא נשתתיר משונאי ישראל שריד, וכן הוא אומר (איכה ד, יא) קִלָּה ה' אֶת חֲמָתוֹ וְגו' וַיִּצֵּת אֵשׁ בְּצִיּוֹן].

¹⁰ בתוספות שם הביא לשון רש"י, ואח"כ שוב כתב וז"ל: כך פירש בקונטרס. אך יש במדרש שאספ אמר שירה על שטבעו בארץ שעזירה, משל לשפחה שהלכה לשאוב מים מן הבאר ונפל כדה לבאר, והיתה מצטערת ובוכה, עד שבאתה שפחת המלך לשאוב וכידה כלי של זהב, ונפל אותו כלי שם, התחילה הראשונה לשורר, ואמרה עד עכשיו לא הייתי סבורה שיוציא שום אדם כפי שהוא שָׁל חרס מן הבאר, שאינו נחשב, ועכשיו מי

הקודש שיהיה) טָבְעוּ בְּאֶרֶץ שְׁעָרֶיהָ (איכה ב, ט), [ועל זה אמרו כי] אַז דָּאָם בֵּית הַמִּקְדָּשׁ אִיז אֵינגעזינקען געוואָרן, וועט מען זיי אויך אַרויסנעמען, ווער ס'וועט דאָס אַרויסנעמען.

[על כל פנים] ס'איז דאָ פֿשָׁטִים [שונים] אין דעם.

קלה

האָבן געזאָגט די צדיקים בַּיָּמִים הָהֵם, בְּדֶרֶךְ צִחוּת, [אז] מ'קען זאָגן נאָךְ אַ פֿשֵׁט אין דעם מִזְמוֹר לְאֶסֶף קִינָה לְאֶסֶף, [אז] ס'איז געווען אַ מִזְמוֹר אַז ס'איז געווען פֿאַר 'גוֹיִם' בְּנִחְלָתָהּ, נישט אידן, נישט די רַשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל.

[ווייל] די רַשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל, די מִינִים שְׂבִי שְׂרָאֵל אִיז ביטער ווי אַ גָּאֵל, אַז די וועלן דאָרט מאַכן 'גרויסע' [דהיינו שיתגדלו ויהיו הראשים], די וועלן אונטערדרוקן, וועט נאָך אַסאַך אַרגער זיין.

ס'איז געווען אַ מִזְמוֹר געווען אַז ס'איז געווען פֿאַר 'גוֹיִם' בְּנִחְלָתָהּ¹⁰.

שיוציא אותו של זה יוציא פְּדֵי עַמּוֹ. כך בני קרח שהיו בלועים, כשראו שטבעו בארץ שעריה אמרו שירה, אמרו מי שיוציא השגרים יוציא גם אותנו. לכן אמר אסף מִזְמוֹר, שהוא ממשפחת קרח.

¹⁰ ורבינו כתב כל ענין זה (באותם הימים) גם בעל הגאולה ועה"ת (סימן קצ"ט) בבתי"ק, וז"ל: ועל כל פנים אין לשער ולצייר גודל המרירות והיגיון שיש למקום הקודש והמקדש, מה שנמסרו לקלון כל כך בידי האפיקורסים הבאים לְכַבֵּשׁ הַמִּלְכָּה עַמִּי בְּבֵית. ומי יודע עד כמה יגיעו עוד הדברים, כי רבה אשמתם עד שמי רום וכוכביהם. והנה בכל משיך הזמן שבובר העוונות על הארץ ונמסרה בידם, ומילאו את הארץ במינות וכפירה ועבודה זרה ושמד ובכל אבות הניזוקין, והביאו מאות אלפים נפשות מִיִּשְׂרָאֵל לִידֵי מִינֹת וּמִרִידָה בַּה' אֱלֹקֵי יִשְׂרָאֵל, ועל זה נמס כל לבבות יראי ה' וחושבי שמו, וקצת נחמה היה להם במה שעל כל פנים מקום המקדש לא היה בידם. והכתוב צוח (איכה ב, ט) אִם יִהְיֶה בְּמִקְדָּשׁ ה' וגו', דאף שהיה אותו העון פלילי וחמור מאוד אף במקום אחר, אבל העונש המר במדה גדושה כל כך, היה בעבור שהיה במקום המקדש. ובירמי' (ו, י) בפסוק וְדָם נָקִי אֶל תִּשְׁפְּכוּ בְּמָקוֹם הַזֶּה, פירש הרד"ק בכל מקום הוא רע, ובמקום הזה הוא רע יותר, שהוא מקום השכינה. והתנחמו קצת במה שעל כל פנים לא היה בידם מקום המקדש. אבל בעוונתו הרבים עכשיו כאשר נמסר גם זה בידם, אין לנו במה להתנחם עוד, גדול כִּים שברינו מי ירפא לנו, עד יִשְׁקִיף וִירָא ה' מִן הַשָּׁמַיִם וִירָאָה בְּעֵינָיו וּשְׁפֹלֹתֵינוּ הִמָּר וְהִנְחֵמָה.

ודכרינא פד הוינא טָלָא, ששמעתי מחשובי הדור שהכירו עוד את הדור שלחמו בעת שהתגברו כת הנעאָלאָגין למשול על הקהילות בהעברת הדת כרצונם, ונבחרו מגדולי המדינה רבנים וזקנים גאונים וצדיקים שבאו לפני המלך להתחנן לו ולבקש על נפשם להעביר את רעת המהרסים את התורה הקדושה, להסיר ממשלתם מעליהם, ונשאו חן בעיני המלך, ומילאו את בקשתם בשלימות, וניתן להם כח ורשות להקהל ולעמוד על נפשם, להיות קהילות נפרדות בשמירת הדת בכל אופן ואופן, והיא שְׁמִירַת הַתּוֹרָה הקדושה בהמדינה, דורות קדושים וְרַע בְּרַךְ ה'. ונזקקה אז מפי החבורה שנתגלה להם פירוש חדש במה שאמרו בגמרא קידושין דף ל"א מִזְמוֹר לְאֶסֶף, - וברש"י ז"ל שם שהוא דרשה על הקרא מִזְמוֹר לְאֶסֶף אֱלֹקִים פֿאַר גוֹיִם בְּנִחְלָתָהּ וגו', - קִינָה לְאֶסֶף מִיִּבְעִיָּא לֵיה, ודרשו שם שאמר אסף שירה על שכילה חמתו בעצים ואבנים ומתוך כך הותיר פליטה בישראל. ובתוספות שם הביא עוד פירוש אחר, שאמר אסף מִזְמוֹר, שהוא ממשפחת קרח, על שטָבְעוּ בְּאֶרֶץ שְׁעָרֶיהָ, ואמרו בני קרח מי שיוציא את השגרים יוציא גם אותנו יעיי"ש. ובראותם אז עד היכן מגיע מחשבותיהם של פורקי עול מִיִּשְׂרָאֵל להעביר על הדת, אמרו שמוכן גם בפשטות מה שאמר 'מִזְמוֹר' וגו' אֱלֹקִים פֿאַר 'גוֹיִם' בְּנִחְלָתָהּ, שעל ידי זה שבאו גוים בנחלת ה', ולא היה הגזירה שיבואו הפורקי עול מִיִּשְׂרָאֵל, גם ע"ז יש לזכור. כי אם המה המושלים, גרוע הרבה יותר רחמנא ליציל. ואיו לנו שכך עלתה בימינו. ואפשר לכונן פירוש זה גם עם הדרש שהובא ברש"י ז"ל שהיה המזמור יען ששפך חמתו על העצים והאבנים וניצולו ישראל, שהוא על דרך שמבואר במדרש רבה איכה (פ"ד פסוק כב) על הכתוב תִּם עֲוֹנָךְ בַּת צִיּוֹן, שנטלו ישראל אִפּוּכִי שְׁלִימָה על עוונותיהם כיום שחורב בית המקדש, הוא הוא דכתיב תִּם עֲוֹנָךְ בַּת צִיּוֹן [וגו'] פֶּקֶד עֲוֹנָךְ בַּת אֲדָם. ופירשו המפרשים שמהצער הגדול שהיה לישראל בחורבן בית המקדש, נחפז הרבה מעוונותיהם, כי יסורין מכפרין, אבל עוונות האדומים נתרבו אז. ובזה מובן מה שהיה הצלת ישראל על ידי ששפך חמתו על העצים ועל האבנים, כי היה להם בזה כפרת עון, וכל זה היה יען שבאו 'גוֹיִם', אבל אילו היו באים ישראל פורקי עול היו מרבין שם בעוונות, וחס ושלום עוד היו מתרבין עוונות ישראל עד לב השמים. ואם

כן אותו הדרש שהיה המזמור על ששפך חמתו על העצים והאבנים, הוא תלוי בזה שבאו גוים ולא ישראל. ובעוה"ר עכשיו בימינו בעיקבא דמשיחא הגיע החורבן העצום הזה, ומה נאמר ומה נדבר. ותמה תמה

קלו

אָזוי איז געווען כסדר [שהיה שייך לומר מזמור על זה].

[ולא מיבעיא בדורות הראשונים, ווען] ס'איז דאָך געווען די קדושה [שהיתה מושלת בארץ ישראל. און] אפילו ס'איז געווען די עובדי עבודה זרה שפעטער, [בימי] אַחאַב, פונדעסטוועגן די תורה הקדושה האָבן זיי אָפּגעהיט^ח, [און] דאָס מקום המקדש. און ס'איז געווען על פי התורה איז נאָך געווען אַלעס געפירט, די פּהנים גדולים מיט די עבודה.

ס'איז נאָכנישט געווען בעונינו הרבים אָזוי ווי ס'איז [היינט, כשהוא ביד עוקרי תורה]. און דערנאָכדעם [לאחר החורבן] איז עס געווען ביי גוים אין די הענט, ס'איז פאן גוים' בנחלתה, [וואָס] דאָס איז נאָכנישט [אָזוי אַרג, און] ס'האָט אַ ביטול. איז עס [נאָכאַלץ] נישט אָזוי געפערליך אָזוי ווי אַז ס'קומט אָבער די מינים שבישראל בעונינו הרבים, אָזוי ווי מ'זעט שוין בחוש^ט.

קלו

בעונינו הרבים, 'דעם מזמור' האָב מיר אויך שוין נישט היינט. היינט בעונינו הרבים, היצט קאָן מען שוין נישט זאָגן 'מזמור' לאָספּ, נאָר 'קינה'. דאָס איז די גרעסטע קינה.

ס'איז נאָכנישט געווען, אַזעלעכע קינות איז נאָכנישט געווען, אַז די 'מינים שבישראל' זאָלן מאַכן און זיי זאָלן מַאַלם זיין [באלימות], זיי זאָלן אַזויפיל טון [בחילול התורה והמקדש, און] רחמנא ליצלן [גאָר] האָבן דאָס מקום בית המקדש אין די הענט. השם יתברך ירחם, וואָס ס'קאָן נאָך ווערן פון דאָרט^ט. מ'ברויך גרויס רחמי שמים.

קלח

סיום ישוב קושיא יח

איבערדעם דאָס קאָן זיין דאָס איז דער פֿשט. על כל פנים ביז דוד המלך איז נישט געקומען, מיט יגיעות און מיט ענויים קשים, זכור ה' [לדוד] את כל צנותו, האָט מען געוויזן [בפסוקי התורה, שעד אז] טאָר מען נישט מגלה זיין דאָס מקום המקדש. [ולכן עד ימי דוד] האָט מען נישט געוואוסט, ביז דעמאָלטס איז עס געווען באַהאַלטן, ווייל מ'האָט מוֹרָא געהאַט [שלא יבואו זרים ויחללוהו]. איבערדעם שטייט וְהָיָה 'הַמָּקוֹם' [אָשֶׁר יִבְחַר ה', ולא גילה היכן הוא המקום]. דאָס איז עס געווען, דאָס איז די בחינה [דערפון]^{טא}.

אקרא, הפלא ופלא, שאנו רואים שאף אנשים כשרים מישראל ששים ושמחים במה שהגיע הכותל לידי האפיקורסים. הלא נודע מפי סופרים ומפי ספרים שהשכינה הקדושה וכל פמליא של מעלה בוכים ומייללים על חילול הקודש והמקדש, והאיך אפשר לאדם כשר מישראל ליתן שמחה בלבו על המעשים המביאים חילול הקודש כל כך וכו'. ואם כן בודאי לא היה זה לרצון לפני הקב"ה הוא, אלא פעולת הס"מ לקטרג על ישראל, שמניחין אותו מן השמים כנוזר לעיל בארוכה.

^ח עיין בזה באורך בויואל משה (א, קלא), ועיין בס"ג יתרו תשי"ז, תרומה תשי"ז, מסעי תשי"ז, ועוד.

^ט בזמן קצר זה מעת שכבשו הציונים את מקום המקדש (סוף אייר תשכ"ז), האיך שנתרבה שם הפריצות והמינות, וחילול המקדש והתורה.

^ט ועיין בעל הגאולה ועה"ת (סימן צג).

קמב

ברכת הקודש

דער בורא עולם זאל העלפן:

מ'האט דאָ געבענטשט שוין ראש חודש אלול, ס'קומט שוין די הַכְנָה אויף די הייליגע טעג, [וואָס מ'האָפּט דאָך אַז] דאָס איז דאָך שוין די הייליגע טעג וואָס מ'וועל מיר געהאָלפן ווערן.

[און] ס'איז נאָך אַ מַצִּיאֹת פֿריער אויכעט.

על כל פנים ס'זאל שוין קומען פארן בורא כל עולמים פֿקודת כל ישראֵל, דאָס רחֲמָנוּת אויפן דור הַשְּׁפֵל, און פון דעם גרויסן ביטערן שפּלֹת, [וואָס] מ'האָט זיך נישט וואו צו קערן און וואו צו ווענדן, טאקע נאָר צום בורא כל עולמים, [וכמו שאמר (סוטה דף מט) על דור עיקבא דמשיחא] אין לָנוּ על מי לְהִשְׁעָן אֶלָּא עַל אֲבִינוּ שֶׁבְּשָׁמַיִם.

דער בורא עולם זאל העלפן:

מ'זאל מיר די זכִּיָּה האָבן אין דעם חודש אלול, מ'זאל מיר נאָך די זכִּיָּה האָבן מִתֵּקֵן צו זיין וואָס מ'האָט פּוֹגֵם געווען. מ'זאל זוכה זיין צו דְּרָכֵי הַתְּשׁוּבָה. מ'זאל האָבן הַכְנָה צו די הייליגע טעג.

דער בורא כל עולמים זאל העלפן: מ'זאל מיר געהאָלפן ווערן.

ס'זאל זיין אַ שְׁנַת בְּרָכָה.

שְׁנַת גְּאוּלָּה וּישׁוּעָה, ברוחניות ובגשמיות.

מ'זאל מיר במהרה געהאָלפן ווערן מיט פֿל מִינֵי יְשׁוּעוֹת טוֹבוֹת, מיט אַ יְשׁוּעָה שְׁלִימָה, בְּהַתְּגַלּוֹת כְּבוֹד שָׁמַיִם עֲלֵינוּ, בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ אָמֵן.

^א וועיין בדרשת הושענא רבה תשכ"ח, שאמר רבינו עוד תירוצ בזה (על קושיא יח) וז"ל: קען זיין [וואָס] מ'זאָגט דאָ [הושענא] בית הבחירה, [דהנה] מ'פרעגט די קשיא פֿאַרוואָס האָט מען געזאָגט בְּמָקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה', מ'האָט נישט מְגַלָּה געווען [וואו דאָס פּלאַץ איז]. ס'איז דאָך אַ נבואה [והכל גלוי לפניו העתידות], ער זאָגט [להביא הקרבנות] אויף דעם [פּלאַץ], און ער זאָגט נישט 'וואו'.

[נאָר] דער פסוק איז מודיע, אַז דאָס ברויך 'השם יתברך' בִּיחָר צו זיין, 'אַלִּיין' קאָן מען דאָס נישט נעמען. [וואָס] מ'האָט דאָך געוואוסט פון אברהם אבינו נאָך, וואו דאָס פּלאַץ איז [שהוא בהר המוריה]. נאָר 'פונקטליך במכוון' האָט מען נישט געוואוסט [וואו דאָס איז]. [והפסוק מודיע, כי] ס'ברויך נאָר זיין נִבְחָר פון הקדוש ברוך הוא, מ'קאָן זיך נישט אַלִּיין נעמען.

דאָס דארף מען דאָך נישט צו זאָגן וויאָזוי ס'זעהט אויס אַז מ'נעמט זיך אַלִּיין. אַלעמאָל איז געווען על פי נבואה, מ'לאַ בית שלמה איז דאָך נישט קיין שמועס, ס'איז דאָך געווען נביאי אָמֵת, און ביים בית שני שטייט דאָך אויך [ובחס (סב) ג' נביאים עלו, האָבן זיי געוויזן דאָס פּלאַץ. און לעתיד איז דאָך קיין שמועס נישטאָמאָל, ס'וועט זיין משיח ואלהיו. [ווייל] ס'דארף זיין נִבְחָר פון הקדוש ברוך הוא, מ'קאָן זיך נישט אַלִּיין נעמען, [כדי] די קדושה זאל שולט זיין [דארט]. איבערדעם זאָגט ער הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר [און] ער זאָגט נישט אַרויס, [ווייל] אַז מ'וועט אָנווייזן דאָס פּלאַץ, וועט מען מיינען מ'קאָן זיך עס אַלעמאָל גיין אַלִּיין נעמען, איבערדעם זאָגט דער פסוק נֵיין, דעם איז נאָר אֲשֶׁר יִבְחַר ה', ווען השם יתברך וועט עס בוחר זיין, השם יתברך וועט עס געבן פֿאַר אידן, וועט עס זיין זייער גוט, וועט עס זיין אַ מָקוֹם [וואָס] דאָרט וועט מען קענען [משרה זיין] די גאַנצע קדושה, מ'וועט געהאָלפן ווערן דער גאַנצער כלל ישראל. ○ אָבער חלילה אַז מ'נעמט זיך אַלִּיין, רחמנא ליצול איז עס אַ ביטערע צרה, אַזוי ווי מ'זעט - איך דארף נישט צו זאָגן - בעוה"ר דעם ניאויך ה' בְּמָקוֹם הַקֹּדֶשׁ, [אָשֶׁר] כְּמָהוּ לֹא נִתְּנָה, ס'איז נאָך אַזוינס נישט געווען. ווער האָט זיך גערעכט אויף דעם, אַז מ'וועט אַזוי מחלל זיין דעם מָקוֹם הַמְּקוֹדֶשׁ, בכל התועבות שבעולם. ווי איז דאָס דור וואָס מ'איז צו דעם געקומען? די פֿריעריגע דורות העטן אַזוינס נישט גיווען געקאָנט אויסהאַלטן! נאָר דאָס הַתְּשׁוּמוֹת פון עוֹלָם הָזֶה [הוא גורם] אַז מ'פֿאַרטראָגט [דאָס].

